

Vogelnieuws

DECEMBER 2013

21

inbo

Instituut voor
Natuur- en Bosonderzoek

In samenwerking met
natuurpunt.studie

natuurpunt
Studie

Inhoud

Editoriaal	p. 3
Habitatsinvloeden op het broedsucces van de bruine kiekendief	p. 4
Mia, Jozef en Peter: met een zendertje door het leven	p. 10
Meeuwen-slaapplaatsen in Vlaanderen	p. 14
Zeevogels en offshore windmolenparken	p. 18
Monitoring Waaslandhaven	p. 24
Algemene Broedvogels Vlaanderen	p. 28

Tapuit - Koen Devos

Lepelaars - Koen Devos

Colofon

Vogelnieuws is het ornithologische magazine van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO). Het INBO is een wetenschappelijk instelling van de Vlaamse Gemeenschap, opgestart op 01/04/06 als fusie van het Instituut voor Natuurbehoud (IN) en het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer (IBW).

Vogelnieuws wil alle vrijwillige medewerkers en geïnteresseerden regelmatig informeren over lopende ornithologische projecten op het INBO.

Verantwoordelijk uitgever:

Dr. Jurgen Tack, administrateur-generaal

Instituut voor Natuur en Bosonderzoek, Kliniekstraat 25, 1070 Brussel

Redactie:

Glenn Vermeersch, Koen Devos & Anny Anselin

Werkten mee aan dit nummer:

Anny Anselin, Geert Beckers, Johan Buckens, Henk Castelijns, Wouter Courtens, Koen Devos, Ralf Gyselings, Kjell Janssens, Iwan Lewylle, Thierry Onkelinx, Geert Spanoghe, Eric Stienen, Filiep T'Jollyn, Koen Van Den Berge, Marc Van de Walle, Glenn Vermeersch, Hilbran Verstraete

Vormgeving:

Nicole De Groof

Druk:

Artoos Communicatiegroep
Oudestraat 19 - 1910 Kampenhout

Algemene informatie:

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO)

Kliniekstraat 25, 1070 Brussel
tel 02/525.02.00 - fax 02/525.03.00

info@inbo.be, www.inbo.be

Foto voorkaft:

Watersnip (Glenn Vermeersch)

Editoriaal

Het najaar is traditioneel een periode van data-invoer en –verwerking en dit jaar vormt daarop geen uitzondering. Er wordt nog altijd tijdswinst geboekt in de digitale doorstroming van de gegevens en technici van INBO werken achter de schermen hard aan het continu verbeteren van alle verschillende toepassingen.

Dit nummer werd voor een groot deel gevuld met weerkerende projecten. Je komt meer te weten over de broedvogelmonitoring op de Antwerpse linkerscheldeoever en ook van de watervogeltellingen waar velen onder jullie momenteel druk mee in de weer zijn worden nieuwe resultaten gepresenteerd. In Vlaanderen vliegen sinds kort ook gezenderde bruine kiekendieven rond. Dat zenderonderzoek een schat aan gegevens kan opleveren, blijkt ook nu weer en in dit nummer lees je meer over de omzwervingen van 'onze' kiekendieven. Naar jaarlijkse gewoonte verschijnen in het najaarsnummer van Vogelnieuws ook de nieuwe cijfers die uit het project Algemene Broedvogels Vlaanderen komen gerold.

Het coördineren en opzetten van (vogel)monitoringsprogramma's is en blijft één van de kerntaken van het INBO. In de toekomst zal meer en meer aandacht uitgaan naar het monitoren van Natura 2000 gebieden én het opvolgen van de instandhoudingsdoelstellingen (IHD's) die voor elk van die gebieden werden opgesteld. Zoals steeds pakken we dat aan samen met Natuurpunt, maar veel van de nieuwe vragen zullen uiteindelijk bij jullie als vrijwilligers terecht komen. We beseffen maar al te goed dat dit veel telwerk met zich meebrengt en waar nodig en mogelijk zullen ook professionele krachten moeten worden ingezet. Ongetwijfeld meer daarover in volgende edities van Vogelnieuws!

Het nummer werd verder gevuld met enkele aankondigingen waaronder die voor de volgende editie van de Belgische Vogeldag die zal plaatsvinden op zaterdag 22/02 e.k.

Ten slotte willen we ook al meegeven dat in de volgende editie van Vogelnieuws een verslag komt van de rapportering in het kader van de Europese Vogelrichtlijn. Jullie krijgen dan trends en kaarten gepresenteerd op niveau België dankzij de goede samenwerking van de voorbije maanden met Aves-Natagora.

We wensen iedereen veel telplezier en een ornithologisch verrassende winter!

Appelvink – Koen Devos

Habitatsin- vloeden op het broedsucces van de bruine kiekendief (*Circus aeruginosus*)

Broedbiotoop bruine kiekendief - Koen Devos

Een onderzoek op drie ruimtelijke schalen

In vorige edities van het Vogelnieuws werd al regelmatig gerapporteerd over het project bruine kiekendieven in Vlaanderen en Zeeland (Anselin, 2011) dat op het INBO in 2011 van start ging in samenwerking met de Werkgroep Roofvogels Zeeland en een aantal andere partners. Naast het monitoren van de broedpopulatie en het broedsucces, het onderzoeken van interacties tussen populaties, plaatstrouw van broedgebieden en het identificeren van overwinteringsgebieden aan de hand van kleurmerken (Anselin et al. 2011), werd in het kader van een Masterthesis binnen de Onderzoeksgroep Terrestrische Ecologie aan de Universiteit Gent onder begeleiding van het INBO, het broedhabitat van de soort onder de loep genomen. Hierbij werd zowel een karakterisatie van broedgebieden opgesteld als de relatie tussen het broedbiotoop met het broedsucces nagegaan.

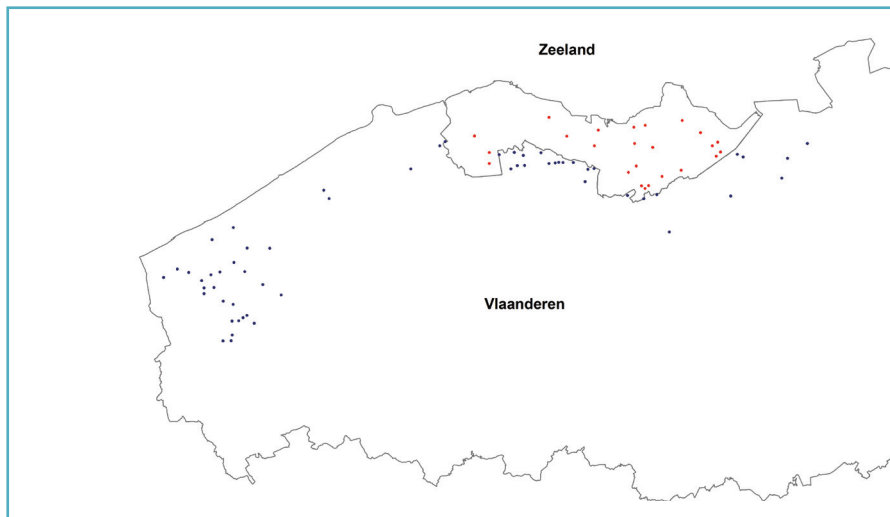
Optekenen van de vegetaties ten velde

De bruine kiekendief een Bijlage I soort is van de Vogelrichtlijn die we dus intensief moeten opvolgen en duurzaam in stand houden. Dit gebeurt enerzijds door het beschermen van bepaalde Vogelrichtlijngebieden en anderzijds door het behouden van vooropgestelde instandhoudingsdoelstellingen (IHD) van populatiegroottes. Momenteel broedt slechts 25% van de Vlaamse populatie binnen deze Vogelrichtlijngebieden en wordt het populatiedoel van de IHD (130 broedparen) al een aantal jaren niet meer gehaald (Anselin, 2012). Om het de bruine kiekendief iets 'makkelijker' te maken binnen zijn Vlaamse areaal kunnen we mogelijk aan de hand van gerichte habitatrestauratie de populatie meer kansen geven op herstel, vermoedelijk door verbetering van zijn traditioneel broedhabitat, namelijk rietvegetaties. Om hiervoor geschikte maatregelen op te stellen is echter een goede kennis vereist van de ecologie en habitat gebruik van de soort. Habitat selectie, habitat gebruik en diens relatie met het broedsucces zijn dynamische processen die variëren met de ruimtelijke schaal waarop men dit bekijkt. Om deze reden werd dit onderzoek dan ook uitgevoerd op drie ruimtelijke schalen: de nauwe omgeving rond het nest, de omgeving van het broedgebied en de omgeving van het landschap rondom het nest.

De metingen: waar en hoe?

In totaal werden in 80 broedgebieden (2011 en 2012) een totaal van 155 nesten geanalyseerd waarvan het broedsucces bekend is, 111 in Vlaanderen en 44 in Zeeland. (Figuur 1). Elk van deze gebieden werd aan de hand van veldwerk gekarteerd op basis van de aanwezige vegetatietypes en -structuren.

Figuur 1. Ligging van de onderzochte gebieden in Vlaanderen en Zeeland

Gegevens op nestniveau

De nestmetinggegevens werden uitgevoerd bij bezoeken aan het nest tijdens ring-of-kleurmerkactiviteiten in het kader van het INBO-project. Volgende kenmerken werden onderzocht voor de beschrijving van de nestplaats (Altenburg et al, 2010):

- Hoogte van het riet
- Waterpeil
- Verhouding jong/oud riet
- Dichtheid van het riet
- Aanwezigheid van begrazing
- Onderlaag

Deze metingen gebeurden door gebruik van klassen (riethoogte, aanwezigheid begrazing en onderlaag) of door absolute tellingen (andere). Riet-hoogte en dichtheden werden gemeten in een steekproefhok van 50x50 cm². Indien de preciese plaats van het nest niet gekend was, werd zo dicht mogelijk hierbij een meting gedaan (in zelfde deel van rietveld).

Gegevens op gebiedsniveau

Elk gebied werd bezocht en verschillende vegetatiestructuren werden opgemeten, beschreven en aangeduid op gedetailleerde luchtfoto's van het gebied. De vegetaties werden afgebakend op basis van een verschillende structuur en soortensamenstelling en zijn: open water, riet (met puntmetingen) helofyten (overige moerasplanten), grasland, ruigte en bos (ook verspreide opslag van bomen en struiken).

Metten van rietvegetatie in diep water vanop de fluisterboot in de Blankaart

Gegevens op landschapsniveau

We besloten de analyses op landschapsniveau te verrichten binnen een cirkelvormige buffer van 3000 m rond het nest, als “proxy” voor de gemiddelde homerange, waarover echter nog zeer weinig effectieve gegevens bekend zijn (Cardador et al, 2009, van Bruggen et al, 2011). Omdat elementen die dicht bij het nest liggen misschien van groter belang zijn dan elementen verder weg, werd er ook een cirkel met een straal van 500m rond het nest gemaakt (van Bruggen et al, 2011).

Verwerking

De tijdens het veldwerk verzamelde data werden gedigitaliseerd in het geografisch informatie systeem ArcGIS 10 met kleinschalige orthofoto's van Vlaanderen en Nederland als digitale basislaag. De verschillende vegetatiestructuren van de 80 gebieden werden gedigitaliseerd als polygonenlaag, de nesten en andere rietmeetpunten als puntlagen (zie Figuur 2 & 3).. Buiten deze nesten werden ook nog 27 nesten in gewassen gedigitaliseerd. Elke laag heeft zijn bijgaande tabel waarin alle informatie gestockeerd is. Voor de bomen in de laag met vegetatiestructuren werd ook aangegeven of deze al dan niet aan de rand van het gebied staan. Alle statistische analyses werden uitgevoerd in Rstudio.

Figuur 2. Voorbeeld van digitalisatie van een uitgestrekt studiegebied met nestpunten, rietmeetpunten en aanduiding van verschillende vegetatietypes: De Blankaart te Woumen

Figuur 3. Voorbeeld van digitalisatie van een klein studiegebied met nestpunten, rietmeetpunten en aanduiding van verschillende vegetatietypes: Jagersput Bouckaert te Stalhille

Resultaten

Nestniveau

Rietvegetaties waarin gebroed wordt vertoonden een grote variatie in riethoogte- en dichtheid. De hoogtes varieerden van 0,5 m tot 3,5 m, in 57% van de rietstaalnames vonden we een hoogte van 2-2,5m, en 90% van de riethoogte bij de nesten lag tussen 2,5 en 3m. Dit komt overeen met wat in een Nederlands onderzoek (van der Hut, 2011) werd gevonden. Ook de waterstand in deze vegetaties varieerde sterk tussen verschillende broedplaatsen, van vochtige bodems zonder wateroppervlak tot waterstanden dieper dan een meter. In 60% van de meetpunten was er water, met een mediaan van 15 centimeter, en maxima tot 120 cm, wat vrij gelijkaardig als in Nederland. De rietdichtheden varieerden tussen 15 en 125 stengels per 50x50cm2 steekproefvlak, maar de meeste punten hadden 30 tot 60 stengels. Bij de Nederlandse studie was dat veel hoger, met 60% van de metingen met meer dan 100 stengels. Dit kan mogelijk een gevolg zijn door verschillen in grootte van de gebieden tussen de twee onderzoeken, maar is nog onduidelijk.

Het type rietpartijen waarin gebroed wordt kan opmerkelijk verschillend zijn. Er wordt zowel gebroed in grote rietvelden (vb. Groot Rietveld of de Blankaart) en grote krekens als in kleine kleiputten of zelfs smalle sloten van slechts enkele meters breed. Volgens

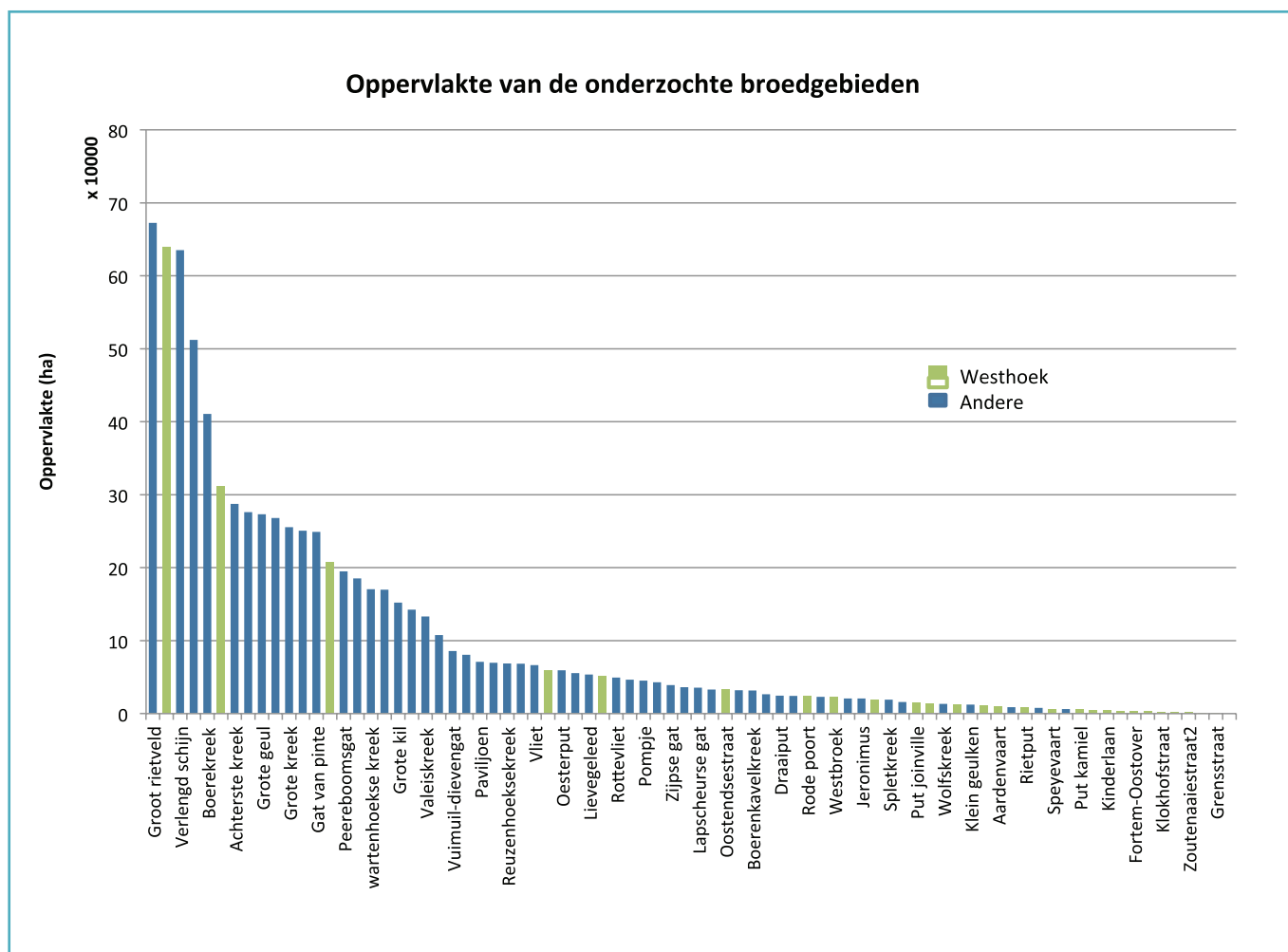
ons model lijkt de oppervlakte van de rietvegetatie waarin gebroed wordt echter geen invloed te hebben op het broedsucces.

Wat het broedsucces wel degelijk beïnvloedt zijn het waterpeil, de rietdichtheid en de afstand van het nest tot de rand van de rietvegetatie. Een hoog waterpeil, een hoge rietdichtheid en een verre afstand van het nest tot de rand van het rietveld lijken de slaagkansen van een broedpoging te verhogen. Echter, bij een nest dat dicht bij de rand ligt lijkt de rietdichtheid een negatieve invloed te hebben op het broedsucces. Deze resultaten kunnen geïnterpreteerd worden in het licht van predatiekansen. Een gekende grondpredator van bruine kiekendief nesten is de vos. Een nest dat gelegen is in een rietopstand met een hoge dichtheid, een hoog waterpeil en dat ook nog eens ver weg van de rand van het riet ligt, is mogelijks minder gemakkelijk toegankelijk voor deze predatoren. De predatiekansen van het nest zullen dus lager zijn waardoor de slaagkansen zullen verhogen.

Gebiedsniveau

De broedgebieden vertoonden zeer grote verschillen in oppervlakte, gaande van 0,2 tot 75 ha (Figuur 4). De vier grootste gebieden waren het Groot Rietveld te Kallo, het Verlengd Schijn te Ekeren, de Blankaart te Woumen en de Axelse Kreek in Axel, alle meer dan 50 ha. Deze grote variatie in oppervlakte is te wijten aan de grote variatie aan rietvegetaties waarin gebroed wordt. De grafiek toont enkele grote broedgebieden maar heeft een lange staart van vele kleine gebiedjes. Dit zijn vooral smalle sloten, vaak gelegen in de Vlaamse Westkust. Naast de oppervlakte tussen broedgebieden, vertoonden de oppervlaktes, aanwezigheid en het aandeel van de verschillende vegetatietypes binnen broedgebieden ook een grote variatie. Rietvegetatie was het meest prominente element in de broedgebieden (1,8 tot 100%). Open water (1-75% en 11 gebieden zonder

Figuur 4. Overzicht van de oppervlaktes van de verschillende studiegebieden van hoog naar laag.

open water), ruigte en andere waterplanten (hoofdzakelijk lisdodde vegetaties) waren ook veelvuldig aanwezig. Voor al deze variatie in broedgebieden en vegetatietypes vonden we echter geen invloed op het broedsucces.

Landschapsniveau

Het landschap rondom het nest is de enige/een ruimtelijke schaal die zowel voor nesten in het riet als voor nesten in het graan (hoofdzakelijk tarwe en gerst) werd geanalyseerd. De reden hiervoor is dat er geen nestmetingen zijn voor graannesten en het afbakenen van een broedgebied ons hier niet relevant lijkt. De bruine kiekendief is een moerasvogel die broedt in gebieden met een overwegend grote mate aan landbouwactiviteit. Landbouwpercelen waren dan ook het meest voorkomende element binnen de "actieradius" van bruine kiekendieven, maar ook de aanwezigheid van urbanisatie was vrij hoog. In de cirkels van 500m lijkt de oppervlakte aan aardappelvelden het broedsucces negatief te beïnvloeden. De prooibeschikbaarheid in aardappelvelden is mogelijk zodanig laag dat het mannetje voedsel moet gaan zoeken in andere percelen, of buiten deze cirkel. Hierdoor wordt de snelheid waarmee prooien aangebracht worden te laag en kunnen de jongen mogelijk uithongeren. Er zijn echter geen gegevens beschikbaar waarmee we deze hypothese kunnen staven.

Binnen de cirkel van 3000 m vertoont het broedsucces een negatieve relatie met de oppervlakte zomergerst. Dit is een eerder onverwacht resultaat aangezien granen vaak de voorkeur krijgen als foerageergebied. Het individueel effect van zomergerst in relatie tot bruine kiekendieven is echter nog nooit eerder onderzocht. Andere graansoorten en -types werden wel reeds onderzocht in relatie tot het voorkomen en het foerageren van de soort, maar de resultaten hiervan wijzen niet altijd in dezelfde richting. Wat wel zeker is, is dat meer onderzoek vereist is naar het effect van de verschillende soorten graan (zowel zomer- en wintergraan, als verschillende graansoorten) op zowel het voorkomen, het foerageren als het broedsucces van deze soort.

De resultaten op landschapsniveau dienen echter wel in een zekere mate genuanceerd te worden. De verschillende landbouwgewassen, en zomergerst in het bijzonder, vertoonden talrijke correlaties met elkaar. Dit zorgt ervoor dat een variabele deels ook de variatie van de andere variabelen verklaart waarmee het gecorreleerd is en de causale factor vaak moeilijk te bepalen is. Deze correlaties zouden het onverwachte resultaat van zomergerst kunnen verklaren.

CONCLUSIES

We kunnen besluiten dat er in Vlaanderen en Zeeland wordt gebroed in een zeer uitgesproken variatie aan totale grootte en samenstelling van rietvegetaties, zowel in gebieden met bomen langs de oever, met diep of ondiep water, verder en dichtbij urbanisatie. In ons studiegebied vinden we op het niveau van het broedgebied geen variabelen die het broedsucces verklaren. Mogelijk zijn enkel het nestniveau (in functie van beschutting en bescherming tegen predatie) en het landschapsniveau (in functie van voedselbeschikbaarheid) van belang. Het gebruik van de cirkels als proxy's voor de homerange geeft zeker niet het verwachte resultaat. Daarom werd in het voorjaar 2013 met een project waarbij de homerange en het terreingebruik van de kiekendieven gedetailleerd zullen gevolgd worden aan de hand van GPS-zenders van het Uva-Bits type, die zeer nauwkeurige gegevens kunnen genereren. Daarover meer in dit nummer van Vogelnieuws!

Referenties

Altenburg & Wyminga, van der Hut R. 2010. Protocol structuurmeting moerasvegetaties ten behoeve van onderzoek aan nesthabitat van de bruine kiekendief. Eigen publicatie.

Anselin A 2011. De bruine kiekendief in Vlaanderen: onderzoek naar broedsucces, habitatkeuze en interacties tussen populaties; INBO Vogelnieuws 16:12-14

Anselin A, H. Castelijns, F. T'Jollyn, S. Feys & L. De Bruyn 2011. Ecologisch onderzoek naar de bruine kiekendief: enkele eerste resultaten van het broedseizoen 2011. INBO Vogelnieuws 17:20-23.

Anselin A. 2012. bruine kiekendief in Vlaanderen: Aantallen en verspreiding in 2011 en aanwezigheid binnen de Vlaamse Vogelrichtlijngebieden. INBO Vogelnieuws 18:4-7.

Cardador L & Mañosa S. 2011. Foraging habitat use and selection of Western Marsh harriers (*Circus aeruginosus*) in intensive agricultural landscapes. *Journal of Raptor Research* 45 (2): 85-90.

van der Hut R. 2011. Nestplaatskeuze van bruine kiekendieven in Nederland, A&W rapport 1663. Altenburg & Wyminga ecologisch onderzoek, Feanwâlden.

Van Bruggen, J, van Kleunen A, van den Bremer L, Hallmann C, Sierdsema H, van der Hut R & Beemster N 2011. Jaar van de bruine kiekendief 2010. SOVON-informatierapport 2011/07. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Dankwoord

Heel wat mensen verleenden op vrijwillige basis een bijdrage tot dit onderzoek, in de eerste plaats door verlenen van toelatingen voor het bezoek van gebieden en/of het begeleiden ter plaatse: Jan Bouckaert, Gabriël Moyaert, Bram Vroegindewij, Eddy Matthijs, Ludo Benoy, Chris Debuyzer, Norbert Roothaert, Tim Audenaert, Eric Everaert, Kristof Scheldeman, Robrecht Pillen en Natuurcentrum de Otter in de Blankaart. Via Henk Castelijns van de Roofvogelwerkgroep Zeeland kregen we informatie over de gebieden en broedsuccesgegevens van 2011 en 2012, Kris Degraeve en Jef Desaever van de Natuurwerkgroep De Kerkuil leverden de gegevens van West- en Middenkust, en vrijwillers van diverse vogelwerkgroepen van Natuurpunt.vzw gaven (binnen de monitoring van de soort in het kader van BBV) hun waarnemingen van broedsucces door. Voor de analyse op landschapsniveau konden we gebruik maken van de digitale kaartlagen van de Dienst Regelingen van het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL & I) voor Nederland en het Agentschap voor Landbouw en Visserij voor Vlaanderen. En last but not least waren er uiteraard nog de promotoren en (veld)begeleiders aan UGent en INBO: Luc Lens, Anny Anselin, Luc De Bruyn en Filiep T'Jollyn die mij tijdens het thesisonderzoek op het rechte pad hielden.

Koen Van Den Berge
koen.vandenberge@inbo.be

Aves viert haar 50ste verjaardag!

Tijdens een speciaal colloquium op zaterdag 13 oktober 2013 vierde deze Waalse ornithologische vereniging haar vijftigste verjaardag. Het INBO werkt al lang regelmatig samen met Aves en bij de rapportering in het kader van de Europese Vogelrichtlijn hebben we de laatste twee jaar zeer regelmatig contact voor het samenbrengen van de noodzakelijke gegevens die hier voor gevraagd worden. Aves-Natagora is één van de twee Belgische BirdLife Partners (Natuurpunt is de andere). Op de studiedag was er naast het beluisteren van een tiental wetenschappelijke voordrachten ook nog de gelegenheid om een mooie natuurfoto-tentoonstelling te bekijken en konden de deelnemers een groot aantal stands afschuimen.

We feliciteren Aves hartelijk en wensen de vereniging nog een lang leven toe!

Mia, Jozef en Peter: met een zendertje door het leven

Bruine kiekendief - Koen Devos

In het vorig nummer van de Vogelnieuwsbrief rapporteerden we al uitgebreid over de voorbereidingen van een nieuw project dat dit jaar startte: een INBO-LifeWatch project rond het zenderen van grote vogels, onder andere de bruine kiekendief. Hierbij willen we te weten komen welke de homorange is van de vogels -een zeer actuele en regelmatig terugkomende vraag vanuit beheer en beleid- : waar de ouders voedsel zoeken, hoe ver ze vliegen, of ze preferenties hebben voor het foerageren in bepaalde teelten of zones, wat ze aanbrengen en of er verschillen zijn in de loop van het broedseizoen. Een hele hoop vragen die we in de loop van dit en volgende jaren zullen proberen te beantwoorden.

We kozen voor het Uva-Bits systeem ontwikkeld door professor Willem Bouten van het Instituut voor Biodiversiteit en Ecosystemen en Edwin Baaj van het Technologie Centrum, beiden verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. Hun GPS-loggers zijn uitermate geschikt voor studies van habitatgebruik en gedrag en kunnen gedetailleerde gegevens met een hoge frequentie (tot om de 3 seconden) opslaan. Na een uitvoerige voorbereiding in het vroege voorjaar, wachtten we op de terugkomst van de kiekendieven. Bruine kiekendieven zijn heel moeilijk te vangen, zou het ons lukken?

De eerste vangcampagnes

Zo wordt een vogel vastgehouden om te zenderen: Mia

Rond half mei was het zover: vanuit Groningen zakte het team experts van de Werkgroep Grauwe Kiekendief, Ben Koks, Raymond Klaassen en Almut Schlaich af naar het Noord-Oostvlaamse krekengebied voor een driedaagse vangcampagne. Een aantal broedparen hadden zich ondertussen gevestigd en op enkele plaatsen werden de -nog niet op actief gestelde vangpalen- al regelmatig als zitplaats gebruikt door de mannetjes, bij het waken van het broedende wijfje. Het weer viel jammer genoeg niet mee, de bijna aanhoudende regen en nogal wat wind waren zeker niet bevorderlijk voor het vangsucces. Ondanks heel veel uren vangpogingen in slechte weersomstandigheden vingen we op 16 mei uiteindelijk toch een wijfje, dat we Mia noemden, naar de vrouw van Walter Desmet, die al verschillende jaren actief deelneemt aan het project, als waarnemer én als ringer. Mia was toen aan het broeden in een graslandperceel nabij Waterland-Oudeman en werd eerder toevallig gevangen, want we hadden het eigenlijk op haar man gemunt. Mannetjes geven over een veel langere periode informatie over hun verplaatsingen vermits ze jagen vanaf het begin van de broedperiode (wijfje blijft dan op het nest) tot de jongen onafhankelijk zijn. Het wijfje begint pas actief mee voedsel te zoeken als de jongen al wat groter zijn. Maar we waren toch heel blij met Mia. Na de vangst werd ze gemeten en gewogen, werd de rui bepaald en werd ze van een zender voorzien. Het aanbrengen is een delicaat werkje dat toch enige ervaring vereist.

De zender mag de vogel niet hinderen, en daarom mogen de linten waarmee hij bevestigd wordt niet te los maar ook niet te strak zitten. Na een laatste controle werd Mia losgelaten en vloog ze al direct terug naar het nest. Enkele dagen erna kwam Raymond nog eens naar het krekengebied om nog twee dagen te vangen. Het het weer viel echter opnieuw niet mee en jammer genoeg vingen we geen nieuwe vogels. In Wallonië werden in 2012 438 broedparen geteld (pers. med. Jean-Yves Paquet) zodat we voor dat jaar een Belgisch totaal van 1615 paren bekomen. Het absolute topjaar was 2008 met 1705 paren. De broedvogeltelling van 2012 maakte onderdeel uit van een pan-Europese census die gecoördineerd wordt door de IUCN/Wetlands International *Cormorant Specialist Group* en die kadert binnen het zogenaamde CorMan-project (*Sustainable Management of Cormorant Populations*) van de Europese Commissie.

Wij houden vol

Nadien probeerden we nog andere vogels te vangen, maar gemakkelijk was het niet. Plaatselijke ringer Kjell Janssens controleerde regelmatig de vangpalen of zette nieuwe op plaatsen waar er nieuwe nesten waren en hield alles goed in de gaten. Heel wat nesten in het riet mislukten of werden verlaten zodat de nog resterende -via het antennesysteem bereikbare- nesten nu allemaal in graanpercelen lagen. Uiteindelijk, en dank zij de enorme inzet van Kjell, lukte het ons om nog twee mannetjes te vangen en te zenderen. De eerste, langverwachte, was Jozef (het mannetje van Mia), die we al lang in de gaten hielden. Zo hadden we nu een gezenderd koppel. We vingen Jozef op 24 juni. De vogel werd genoemd naar Jozef Buysse, één van de pioniers van de Vogelwerkgroep Noord-Oost Vlaanderen en zeer actief kiekendievenringer vooral in de jaren tachtig en negentig. Het tweede mannetje, Peter (naar Peter van de Roste Muis te Waterland-Oudemans) werd gezenderd op 22 juli, niet ver van deze 'uitspanning'.

Welke gegevens konden we verzamelen?

Bij de drie vogels werd de frequentie van de signalen (overdag) in het begin gezet op om de vijf minuten, dat bleef zo bij Mia de hele tijd (zie verder). 's Nachts werd om het half uur geregistreerd. Bij de actief jagende Jozef en Peter werd echter al vrij snel overgeschakeld op een dagfrequentie van om de minuut. Voor Jozef, die een vrij goed afgebakend voedselgebied had, werd daarbinnen zelfs tijdens bepaalde dagen om de halve minuut geregistreerd. Naarmate het broedseizoen vorderde werd voor gegevens buiten het broedgebied de frequentie gesteld op om de 30 minuten. Hierdoor kunnen tijdens de trekperiode toch voldoende gedetailleerde gegevens verzameld worden zonder dat het geheugen van de zender volraakt. Want eens de vogel buiten de reikwijdte van de antennes is, wordt het geheugen van de zender niet meer regelmatig leeg gemaakt vermits er geen contact meer is met de antennes. Daar moet je rekening mee houden bij het instellen van de zenders. Voor een overzicht van de periode van gegevensverzameling in relatie met de broedcyclus verwijzen we naar Figuur 1.

Boven: Ringer en vanger Kjell Janssens met gezenderde Jozef

Onder: Het zenderen van Peter

		Mei	Juni	Juli	Augustus	September	Tot. dagen
Mia	586	<div><div></div><div></div><div></div><div></div></div>					78
Jozef	610		<div><div></div><div></div><div></div><div></div></div>				98
Peter	623			<div><div></div></div>			6

Figuur 1. Verzamelde gegevens in relatie met de broedcyclus (geel: broeden, blauw: 'dwalen', lichtgroen voeden wijfje in broedperiode, donkergroen: voeden jongen)

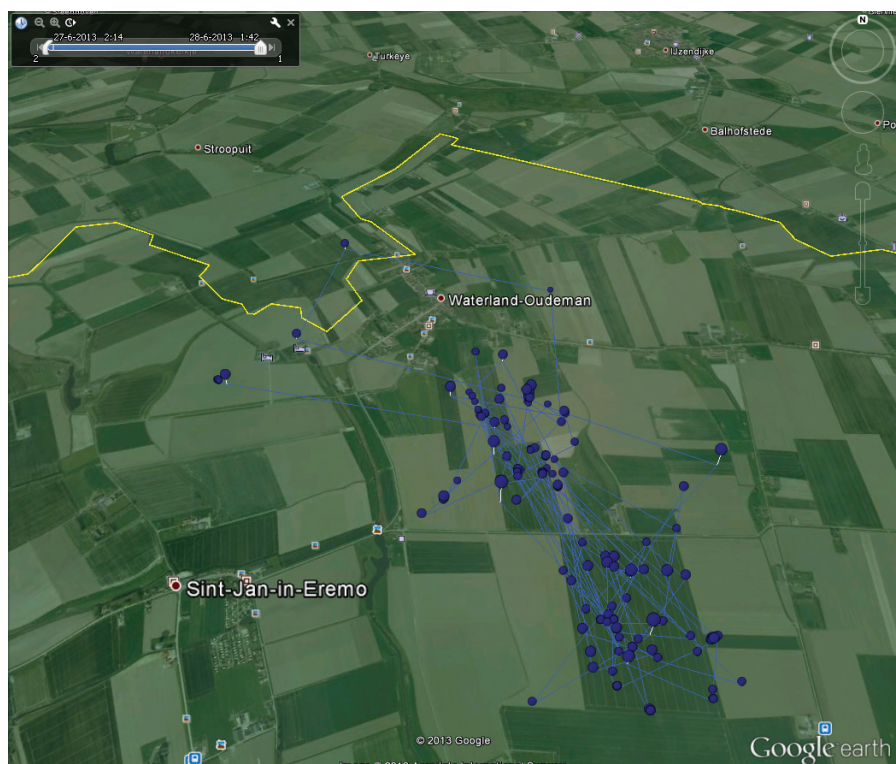

*Jozef's voornaamste jachtgebied:
een graszaadveld*

Wat deden de drie vogels?

Uiteindelijk is het vooral over Jozef dat we de meest interessante gegevens hebben kunnen verzamelen over voedselgedrag en terreingebruik, vooral omdat we hem meer dan drie maanden hebben kunnen volgen. De gegevens van Peter, die op het ogenblik van zijn vangst al 3 kleine jongen had, waren ook veelbelovend, en zeker in combinatie met die van Jozef. Beide vogels broedden op nog geen kilometer van elkaar en het vergelijken van hun homeranges en gedrag kon heel interessant worden. Jammer genoeg werd het nest van Peter na amper een week zonderdragen gepredeerd, en gingen beide ouders rondzwerven. We ontvingen nog af en toe een signaal van Peter maar te kort om locatiegegevens in het systeem te kunnen registreren. Met de gegevens die we hebben van tijdens de week dat beide mannetjes jaagden, zien we wel een zeker patroon met weinig overlap, maar de periode is natuurlijk wel te kort om hier veel uit te kunnen concluderen. Het was wel duidelijk dat Jozef zeer agressief gedrag vertoonde ten opzichte van Peter (en in het algemeen ten opzichte van andere roofvogels) als "zijn" voornaamste voedselgebied – een drie jaar oud graszaadveld – werd overvlogen.

Mia is een speciaal verhaal. Vrij kort na haar vangst werd het nest (in grasland) gepredeerd en ging ze een beetje 'op den dool'. Ze vloog rond in de omgeving, kwam soms wel eens in de nabijheid van haar vroegere nestplaats maar maakte ook wat tochtjes, zelfs tot bij nabij Breskens (een 12 km ver). Ze sliep een aantal dagen in een graanveld net in Nederland (op enkele kilometers van haar mislukte nest) waar we overdag, na wat zoekwerk, via een ambulante antenne haar signaal doorkregen, maar haar niet zagen. Vermits daar frequent een mannetje aanwezig was rees het vermoeden dat ze daar terug zou beginnen broeden. We wisten wel niet of het ging over "Jozef" of een andere man. Dit was moeilijk te zien, want Jozef was toen nog niet gezenderd en had niet veel speciale kenmerken om zich te onderscheiden van sommige andere mannetjes in de omgeving. Uiteindelijk kwam ze dan toch wat frequenter naar een tarweakker wat ten noorden van haar mislukte nest, en daar is ze dan, een maand na de predatie van het eerste nest, weer beginnen broeden. Een mooi verhaal van paarbeiding (of keuze) en eigenlijk wel interessant op zich, want Jozef was een bigame man en had evengoed voor het andere wijfje – dat ook dichtbij broedde – en waarvan het nest uiteindelijk ook mislukte, kunnen kiezen.

Locatiepunten van Jozef met concentraties rond het nest (noord) en in het graszaadveld (zuid)

Jozef was natuurlijk de grote favoriet. Zelfs nog voor het zenderen toonde hij zich als een onvermoeibare jager. Hij vloog heen en weer met prooien naar beide (toen) nog broedende wijfjes: jagen, naar Mia, jagen, naar vrouwtje nummer 2, even rusten op een paaltje, opnieuw jagen... Ook het andere nest mislukte nog tijdens de broedfase. Jozef's favoriete jaagplek was een 35 ha groot graszaadveld gelegen op een 800 m van het nest. Tijdens een aantal dagen in juli en augustus noteerden we gedragswaarnemingen (oa jagen en duikpogingen) van zowel Jozef als Peter, later enkel van Jozef. Vanuit het graszaadveld bracht hij voornamelijk veldmuizen aan, soms, maar uitzonderlijk een jonge vogel. Peter leek wat minder actief, en vooral zijn wijfje kwam veel met prooien aan. Zijn jaaggebied (voor de korte periode dat we gegevens hebben) concentreerde zich meer ten noordwesten van het nest, rond de Molenkreek en de Roeselarekreek (St-Magriete). Om meer over het voedsel van de kiekendieven te weten te komen werden gedurende het hele seizoen ook frequent braakballen verzameld bij de nesten en de zitpalen. Deze braakbalgegevens zullen geanalyseerd worden door Henk Castelijns. In het door een elektrische schaapsdraad beschermde nest van Jozef en Mia waar één jong uitkwam, werden ook aanwezige prooien/resten genoteerd. Mia verliet het broedgebied vrij snel, als het jong nog klein was, en Jozef bracht toen al het voedsel alleen aan. Het jong was vliegvlug in september en onafhankelijk rond het einde van de maand. Tegen die tijd heeft ook Jozef het gebied verlaten.

Tijdens de winter zullen we de eerste (preliminaire) gegevens analyseren en uittesten wat verschillende methodes als resultaat geven. We kunnen beschikken over onderliggende GIS-lagen van teelten en eigen gegevens van teelhoogtes en moment van het oogsten, waarbij we o.a. kunnen kijken welke percelen (of rasterhokken) het meest frequent bezocht werden (door optellen van aantal punten en/of totale tijd in een rasterstelsel) en of bepaalde pas geoogste percelen plots meer bezocht werden. Volgend jaar zullen we ons nog meer concentreren op het verzamelen van gegevens over prooien en aanwezigheid (dichtheden) van muizen en andere prooien. En we willen uiteraard ook nog enkele nieuwe kiekendieven van zenders voorzien. En het wordt ook uitkijken of we onze gezenderde vogels terugvinden in het studiegebied en er in slagen hun trekroutegegevens te downloaden!

Anny Anselin

anny.anselin@inbo.be

Kjell Janssens, Filiep T'Jollyn, Koen Van den Berge & Henk Castelijns.

Dankwoord

Het mag wel gezegd worden: zonder het team van de Werkgroep Grauwe kiekendief hadden we nooit Bruine Kiekendieven kunnen vangen. Tijdens de drie (+2) dagen vangcampagne leerden we veel bij over hoe vangen en hoe de zender op de vogel aanbrengen. Wij kunnen hen niet genoeg bedanken. Hartelijk dank ook aan de familie Janssens, onze "uitvalbasis" tijdens de vangstcampagne en de veldwerkperiode, waar altijd koffie, koekjes, hondjes en zelfs frietjes klaarstonden. Landbouwers Alex Baeke en Mark Govaert verleenden ons toestemming om de nesten van op hun percelen gezenderde vogels extra op te volgen en om een omheining te plaatsen rond het nest. We danken ook alle andere landbouwers die bereid waren een zone rond het nest niet te oogsten (in overeenkomst met het Regionaal Landschap Meetjesland) en ons de vogels in nesten op hun percelen te laten wingtaggen. In het kader van haar stage aan de Universiteit Gent hielp een enthousiaste biologiestudente Eline Vermote bij het waarnemen en noteren van het (jaag)gedrag van de kiekendieven.

Meeuwen- slaapplaatsen in Vlaanderen

Stormmeeuw - Koen Devos

Resultaten van een simultaantelling in januari 2013

Meeuwen vallen bij de midmaandelijkse watervogeltellingen grotendeels uit de boot. Ze laten zich tijdens de dag immers moeilijk tellen. Ze zitten vaak zeer verspreid en komen in grote aantallen voor buiten de traditionele watervogelgebieden (agrarische landschappen, stedelijke milieus). Het vergt ook heel wat tijd om ze mee te tellen met andere watervogelsoorten waardoor in grote gebieden problemen kunnen ontstaan om tellingen rond te krijgen. Gelukkig bieden slaapplaatstellingen een goed alternatief. Meeuwen zitten dan geconcentreerd in een veel kleiner aantal gebieden waardoor ze gemakkelijker en vollediger te tellen zijn.

In Vlaanderen worden sinds 2000 op regelmatige basis gecoördineerde slaapplaatstellingen uitgevoerd van overwinterende meeuwen (DEVOS & SPANOGHE 2002, DEVOS 2007). De organisatie van deze tellingen gebeurt door het INBO terwijl het hoofdzakelijk vrijwilligers zijn die instaan voor het tellen. In de periode 2000-2008 ging het telkens om één telling per winter (meestal eind januari-begin februari). In veel regio's bleek het echter niet eenvoudig om voldoende tellers te vinden voor deze jaarlijkse telling en de volledigheid liet dan ook vaak wat te wensen over. Daarom werd beslist om de telfrequentie terug te schroeven naar vijfjaarlijks, maar dan wel gekoppeld aan een grotere telvolledigheid. In het kader van dit nieuwe telschema vond in januari 2013 voor het eerst sinds 2008 opnieuw een grootschalige telling plaats van gekende slaapplaatsen in Vlaanderen. In deze bijdrage geven we een bondig overzicht van de telresultaten. De telling viel midden in een grote koudegolf die in totaal niet minder dan 11 ijsdagen telde. Bovendien was op dat ogenblik een groot deel van Vlaanderen ook met een aanzienlijk sneeuwtapijt bedekt. Een behoorlijke uitdaging dus voor de tellers!

De Mergus-telploeg aan het werk in de Zeebrugse Achterhaven.

Resultaten

De telling van januari 2013 was een succes wat telbedekking betreft (zie ook Figuur 1). Er werden 40 (potentiële) slaapplaatsen bezocht waarvan er 31 bezet waren. Ter vergelijking: het aantal getelde slaapplaatsen in de periode 2000-2008 varieerde tussen 9 en 25. Toch was de telvolledigheid in 2013 nog steeds geen 100%. Van een 15-tal gekende slaapplaatsen werden geen gegevens ontvangen, o.a. de Zeebrugse Voorhaven, de zandputten te Walem, het Staatsdomein van Hofstade en een reeks grindplassen in de Grensmaasvallei. Ook de meeuwen in kustzone werden zeker niet volledig geteld. Slaapplaatsen zijn hier immers veel minder duidelijk te situeren (strandzone, Noordzee).

In totaal werden in Vlaanderen bijna 222.000 meeuwen geteld. Rekening houdend met niet bezochte slaapplekken wordt het werkelijke aantal geschat op minstens 260.000. De detailgegevens van de tellingen zijn weergegeven in Tabel 1.

De talrijkste soort was traditioneel de **kokmeeuw** waarvan er 128.177 werden geteld. De werkelijke populatie werd geschat op 150.000. Dit ligt binnen de marge van vorige tellingen. In 2000-2008 varieerden de getelde totaalaantallen tussen 92.000 en 203.000 exemplaren, met een geschatte populatie van 140.000 tot 230.000 vogels. De telling van 2013 liet een opvallend laag aantal voor West-Vlaanderen optekenen. Zo werden op het Spaarbekken te Woumen-Merkem amper 2100 exemplaren geteld, tegenover 10.000 tot 55.000 op vorige tellingen. De meeste kokmeeuwen werden geteld in Oost-Vlaanderen, met Nieuwdonk te Overmere en het Sifferdijk te Gent als enige gebieden met meer dan 15.000 exemplaren.

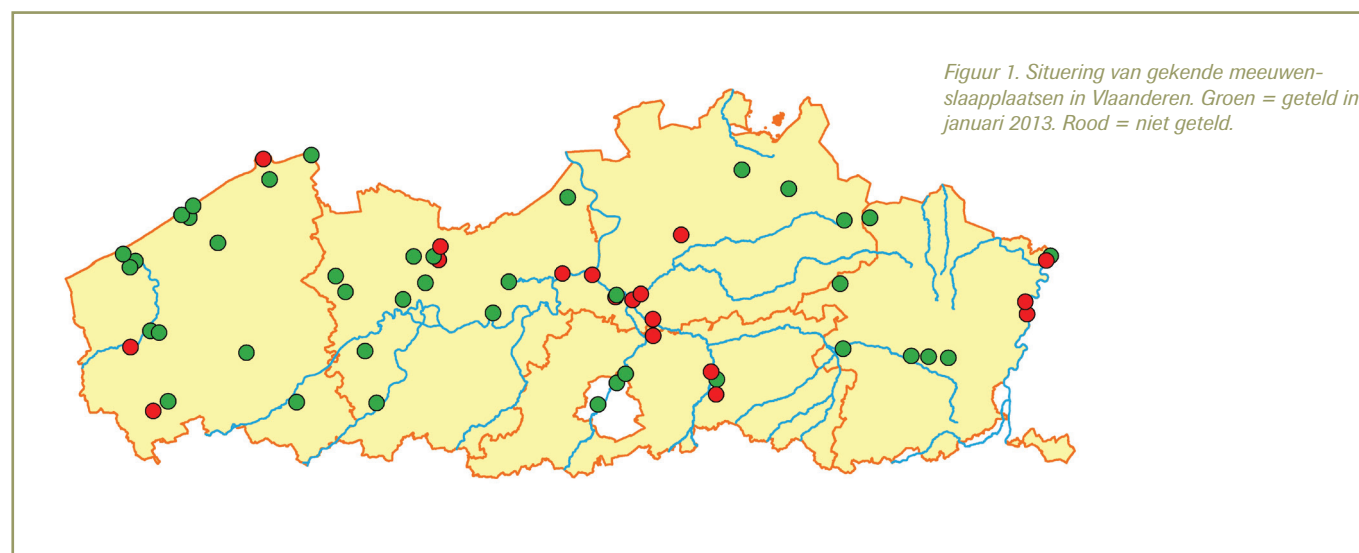
Het totaalaantal getelde **stormmeeuwen** bedroeg 82.296. Rekening houdend met telhieten wordt de werkelijke populatie geschat op 90.000. Net als bij kokmeeuw wijkt dit resultaat niet sterk af van vroegere gegevens (met schattingen die in de periode 2000-2008 steeds tussen 60.000 tot 155.000 lagen). Er waren zes slaapplekken waar minstens 5000 ex. werden genoteerd, met als grootste het waterspaarbekken te Woumen-Merkem (15.700 ex.).

Er werden bijna 11.000 **zilvermeeuwen** geteld waarvan ongeveer de helft in de kuststreek. Wat de kustpopulatie betreft werden alleen de meeuwen in regio Middenkust goed geteld (3816 ex.). Buiten West-Vlaanderen waren er geen slaapplekken met meer dan 1000 exemplaren. Vooral in de provincies Antwerpen en Limburg was de soort zwak vertegenwoordigd. Als we rekening houden met ontbrekende tellingen dan wordt de Vlaamse populatie geschat op 17.000. Dit is een afname ten opzichte van de periode 2000-2008 toen schattingen steeds uitkwamen op 20.000 tot 30.000 zilvermeeuwen.

Van de andere meeuwensoorten werden heel wat lagere aantallen gemeld. **Grote en kleine mantelmeeuw** lieten in totaal respectievelijk 135 en 90 ex. optekenen. Het ontbreken van tellingen van een groot deel van de kust speelt hierin een belangrijke rol. Op een aantal slaapplekken werd ook pontische meeuwen (11 in totaal), **geelpootmeeuwen** (6), **drieteenmeeuwen** (3) en **zwartkopmeeuwen** gesignaleerd. Op veel slaapplekken lieten de omstandigheden echter niet toe om deze zeldzamere soorten te onderscheiden van de meer algemene soorten.

In slechts twee gebieden werden in totaal meer dan 20.000 meeuwen geteld: Nieuwdonk te Overmere (28.200) en Sifferdijk te Gent (21.150). Hiermee voldeden deze gebieden aan een criterium waarmee het internationaal belang van gebieden wordt bepaald.

Kokmeeuw - Koen Devos

Tabel 1. Resultaten van de telling van meeuwenslaapplaatsen in Vlaanderen, januari 2013.

Slaapplaats	Teldatum	Kokmeeuw	Stormmeeuw	Zilvermeeuw	Kleine Mantelmeeuw	Grote Mantelmeeuw	Pontische Meeuw	Geelpootmeeuw	Drieteenmeeuw	Zwarkopmeeuw	Kleine meeuwen spec	Grote meeuwen spec	Totaalaantal meeuwen
West-Vlaanderen													
Spaarbekken Merkem	19/01/13	2100	15700	590	5	10	0	0	0	0	0	0	18405
Blankaart Woumen	12/01/13	0	0	1350	2	2	0	0	0	0	0	0	1354
IJzerbroeken (bij overstromingen)	19/01/13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Spaarbekken Nieuwpoort	18/01/13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Koolhofput Ramskapelle	18/01/13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Verdronken Weiden Ieper	18/01/13	500	200	30	1	0	0	0	0	0	0	0	731
Zwaaikom Kanaal Roeselare	2/02/13	4450	158	75	0	0	0	0	0	0	0	0	4683
Spuiikom Oostende	19/01/13	4860	395	1350	24	61	0	1	1	0	0	0	6691
Haven Oostende	19/01/13	142	6	2466	6	42	0	0	2	0	0	0	2662
Strand Oostende-De Haan	19/01/13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Achterhaven Zeebrugge	19/01/13	3661	8690	1191	14	10	1	0	0	0	0	0	13567
Hoge Dijken Roksem	19/01/13	880	1886	148	5	4	1	0	0	0	0	0	2924
Zwin Knokke	19/01/13	38	6	75	0	2	0	0	0	0	0	0	121
De Gavers Harelbeke	19/01/13	7500	4500	400	6	0	0	0	0	0	0	0	12406
Totaal WVL		24131	31541	7675	63	131	2	1	3	0	0	0	63544
Oost-Vlaanderen													
Donkmeer Oudenaarde	19/01/13	2400	1100	22	1	0	2	1	0	0	0	0	3526
Callemoeie Nazareth	19/01/13	3200	1800	75	6	0	1	1	0	0	0	0	5083
Bourgoyen-Ossemeersen Drongen	19/01/13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Spaarbekkens Kluizen	18/01/13	2500	9400	165	5	1	1	1	0	2	0	0	12075
Kluizendok Doornzele	19/01/13	36	18	1	0	0	0	0	0	0	0	0	55
Sifferdok Gent	19/01/13	18500	2200	450	0	0	0	0	0	0	0	0	21150
Kraenepoel Aalter	19/01/13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kanaal Gent-Brugge (Industriepark Aalter)	19/01/13	1050	32	4	0	0	0	0	0	0	0	0	1086
Nieuwdonk Overmere	18/01/13	17890	9740	558	12	0	0	0	0	0	0	0	28200
Hamputten Waasmunster	20/01/13	1578	420	102	0	0	0	0	0	0	0	0	2100
Linkeroevergebied Waaslandhaven	19/01/13	9600	8300	0	0	0	0	0	0	0	0	0	17900
Totaal OVL		56754	33010	1377	24	1	4	3	0	2	0	0	91175
Antwerpen													
De Bocht Willebroek	10/02/13	3800	600	14	0	0	0	0	0	0	0	0	4414
Beerse Blak	18/01/13	878	1409	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2287
De Melle Turnhout	19/01/13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Grote Zandput Mol	30/01/13	8950	3600	16	1	0	1	2	0	0	0	28	12598
Totaal ANT		13628	5609	30	1	0	1	2	0	0	0	28	19299
Limburg													
Kristallijn/Maatheide Lommel	23/01/13	5100	4200	0	2	0	0	0	0	0	0	44	9346
Sluis Albertkanaal Genk	19/01/13	3170	830	2	0	0	3	0	0	0	0	0	4005
Sluis Albertkanaal Diepenbeek	19/01/13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sluis Albertkanaal Hasselt-Godsheide	19/01/13	1650	55	3	0	0	0	0	0	0	0	0	1708

Slaapplaats	Teldatum	Kokmeeuw	Stormmeeuw	Zilvermeeuw	Kleine Mantelmeeuw	Grote Mantelmeeuw	Pontische Meeuw	Geelpootmeeuw	Drieteenmeeuw	Zwartkopmeeuw	Kleine meeuwen spec	Grote meeuwen spec	Totaalaantal meeuwen
Albertkanaal Kwaadmechelen	13/01/13	850	75	15	0	0	0	0	0	0	0	0	940
Schulensmeer Schulen	19/01/13	3180	1630	0	0	0	1	0	0	0	0	0	4811
Kessenich	13/01/13	6000	5000	100	0	3	0	0	0	0	0	0	11103
Totaal LIM		19950	11790	120	2	3	4	0	0	0	0	44	31913
Vlaams Brabant													
Zeekanaal Vilvoorde-Grimbergen	26+27/01/2013	8600	210	897	0	0	0	0	0	0	0	0	9707
Metaalgieterij VTR Machelen	18/01/13	0	0	860	0	0	0	0	0	0	0	0	860
Industrielaan/Contrex slachthuizen Anderlecht	19/01/13	5114	136	4	0	0	0	0	0	0	0	0	5254
Provinciaal Domein Kessel-Lo	19/01/13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal VLB		13714	346	1761	0	0	0	0	0	0	0	0	15821
Totaal Vlaanderen													
		128177	82296	10963	90	135	11	6	3	2	0	72	221752

CONCLUSIE

Januari 2013 was tot dusver de meest volledige slaapplaatstelling van meeuwen in Vlaanderen. De strategie om minder maar wel meer volledige tellingen na te streven blijkt op dat vlak dus een succes. Toch zijn hieraan ook nadelen verbonden. Dit bleek o.a. in het kader van de recente rapportage aan Europa in het kader van de Vogelrichtlijn (zie ook Vogelnieuws 20). Hiervoor moesten populatieschattingen en trends doorgegeven worden voor de belangrijkste overwinterende meeuwenpopulaties in ons land. Goede informatie aanleveren is echter bijzonder moeilijk aan de hand van slechts één bruikbare telling tijdens de vijf laatste winters. Bovendien was deze ene telling mogelijk ook niet representatief door de uitzonderlijke weersomstandigheden. Het ligt voor de hand dat die een belangrijke invloed hebben gehad op de telresultaten. Vooral het uitgebreide sneeuwdek heeft de meeuwen wellicht parten gespeeld. Het foerageren op graslanden en akkers was nagenoeg uitgesloten. Dit verklaart wellicht voor een groot deel de lage aantallen in West-Vlaanderen (terwijl in andere regio's misschien iets meer alternatieve voedselbronnen beschikbaar waren).

Om te voldoen aan de rapportageplicht voor Europa bleken de beschikbare gegevens dus niet te volstaan. Ook voor projecten in verband met de inplanting van nieuwe windturbineparken is er veel vraag naar meer informatie over slaapplaatsen en slaaptrek van meeuwen. Op dit ogenblik beraden we ons nog over de aanpak van het project in de nabije toekomst en wordt nagegaan of een iets hogere telfrequentie haalbaar is. Van een aantal slaapplaatsen ontvangen we trouwens wel degelijk jaarlijkse gegevens. Deze blijven uiteraard zeer welkom. De voorkeursdatum voor deze winter is 1 februari 2014.

Referenties

DEVOS K. & G. SPANOGHE, 2002. Overwinterende meeuwen in Vlaanderen: resultaten van slaapplaatstellingen in 2000-2002. *Natuur.oriolus* 68: 128-138.

DEVOS K., 2007. Slaapplaatsen van meeuwen in Vlaanderen. Resultaten van simultaantellingen in de periode 2000-2007. *Vogelnieuws* 9: 4-10.

Dankwoord

Veel dank aan alle mensen die de winterse omstandigheden trotseerden om meeuwen te tellen:

Wim Declercq, Wim Debruyne, Koen Vandepitte, Hugo Van Herck, Miguel De Meulemeester, Koen Devos, Filiep T'Jollyn, Wouter Courtens, Kenny Hessel, Olivier Dochy, Paul Lingier, Roland François, Serge Allein, Frank De Scheemaeker, Arlette Mestdagh, Bart Martens, Johan Van Heulebrouck, Marc De Ceuninck, Jean-Pierre Verduystert, Stefaan Anseeuw, Jan Baert, Stijn Cooleman, Rik De Jaegher, Patrick Janssens, Christoph Wintein, Davy De Groote, Nico Geiregat, Luc Bekaert, Peter Adriaens, Geert Spanoghe, Jan Pauwels, Joris Everaert, René Maes, Luc Willems, Bart De Schutter, Karien Tits, Gerry Heyrman, Nand Daniëls e.a., Mark Staut, Willy Verscheuren, Lieven Van Havere, Nancy Pauwels, Wim Van den Bossche, Paul Prinsen, Paul De Cnodder, François Bartholomeeusen, Lex Peeters, Carlo Vandereydt, Roy Hendrix, Koen Leysen, Willy Mondelaers, Miel Opdenacker, Maurice Segers, Luc Hendrickx. Filiep T'Jollyn leverde het verspreidingskaartje van de slaapplaatsen.

Koen Devos

koen.devos@inbo.be

Zeevogels en offshore windmolen- parken

Windpark op de Thorntonbank - Hilbran Verstraete

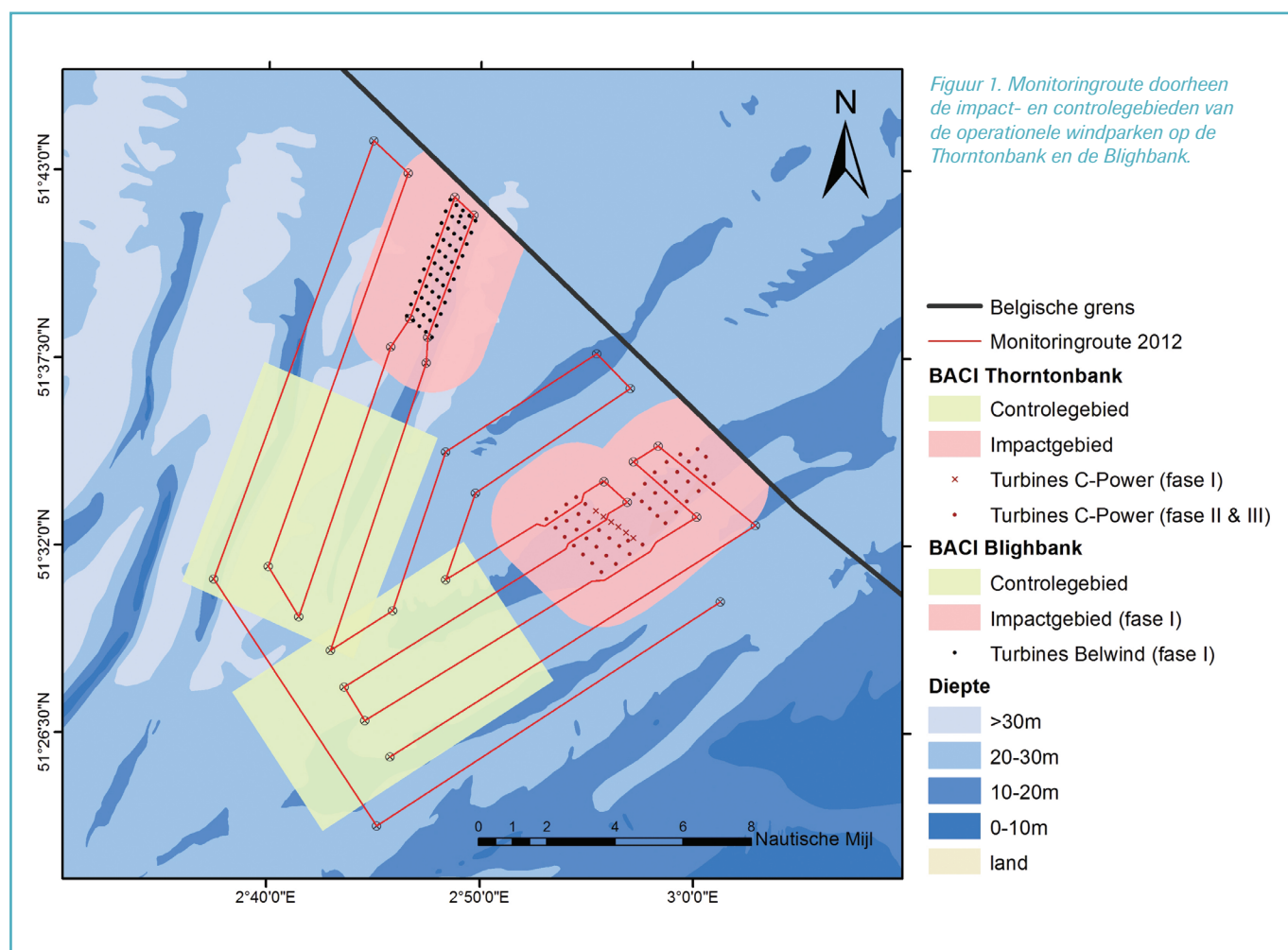
Om tegemoet te komen aan de Europese richtlijnen inzake hernieuwbare energie werd op het Belgisch deel van de Noordzee een gebied ter grootte van 238 km² voorbehouden voor windenergie. Deze zone moet uiteindelijk plaats bieden aan ongeveer 530 windmolens. Momenteel zijn twee parken operationeel, één van 55 turbines op de Blijbank (40 km uit de kust), en één van 54 turbines op de Thorntonbank (25 km uit de kust). Tussen deze beide windparkzones in is momenteel een windpark van 72 molens in aanbouw, meer bepaald op de Lodewijckbank, tot voor kort de bank zonder naam. Ook elders in de Noordzee staat massale exploitatie van windenergie voor de deur. In Europese wateren werden ondertussen reeds 1662 offshore windturbines gebouwd, en dit kan het eerstkomende decennium oplopen tot boven de 10000.

Om de impact van offshore windmolenparken op het mariene ecosysteem na te kunnen gaan werd een breed monitoringsprogramma opgestart, gecoördineerd door de Beheerseenheid Mathematisch Model van de Noordzee (BMM). Verschillende instanties werden samengebracht tot een onderzoekconsortium, waarbinnen het INBO de zeevogelmonitoring toebedeeld kreeg. In 2005 was er reeds een korte referentiestudie, om in 2008 van start te kunnen gaan met de eigenlijke impact-monitoring. Dat was althans de bedoeling, maar doordat de bouw van de windparken nogal wat vertraging opliep stonden de beginjaren vooral in het teken van het verder uitbouwen van de referentiedatabank. Ondertussen zijn we zes jaar verder en konden gelukkig wel heel wat 'post-impact' data verzameld worden in en rond het windpark op de Blijbank, operationeel sinds eind 2010. Op de Thorntonbank echter waren lang slechts zes windmolens aanwezig, wat niet bepaald representatief is voor een klassiek offshore windpark, en pas sinds de bouw van fase II & III in 2012 bevindt het park van C-Power zich in haar finale tweedimensionale configuratie van 54 molens.

Algemeen beschouwd kunnen de effecten van windmolens op zeevogels onderverdeeld worden in directe mortaliteit als gevolg van aanvaringen enerzijds, en meer indirecte effecten anderzijds, doordat vogels de met windmolens bebouwde zone gaan mijden (habitatverlies, barrière voor trekvogels) of doordat het gebied ook onder water veranderingen ondergaat – hier denken we in de eerste plaats aan gewijzigde voedselomstandigheden. Bij een afname in voedselaanbod zal de bouw van een windpark zich ook voor niet-verstoringsgevoelige soorten vertalen in habitatverlies. Anderzijds kan een toegenomen voedselaanbod grote aantallen vogels aantrekken en een toename in foerageergrond betekenen, maar dat resulteert dan weer in een verhoogde aanvaringskans. In het slechtste geval evolueert een windpark tot een zogenaamde 'ecological pitfall', refererend naar een situatie waarin vogels actief tot een gebied worden aangetrokken, maar waar de baten niet opwegen tegen de kosten, in dit geval van verhoogde mortaliteit, met een populatie-afname tot gevolg.

Zeevogeltellingen

Het INBO onderzocht in de eerste plaats hoe de zeevogeldichtheden in de impactgebieden evolueerden van voor de bouw van de parken tot na de bouw. Doordat ook in controlegebieden werd geteld, konden eventuele veranderingen worden afgewogen tegen trends op grotere schaal. Zo beantwoordt onze monitoring aan de principes van een BACI strategie. Voor zover de weersomstandigheden dit toelieten werd elke maand de zee op gegaan om zeevogels te tellen langs vaste trajecten doorheen het studiegebied (Figuur 1). Deze tellingen gebeuren op gestandaardiseerde wijze, volgens een internationaal toegepaste methode (Tasker et al. 1984) die toelaat om de getelde aantallen om te zetten naar dichtheden (aantal per km²).

Dataverwerking

De aldus bekomen telresultaten worden gekenmerkt door een enorme variatie, met een groot aantal nultellingen enerzijds en soms heel hoge aantallen anderzijds. Bovendien zijn opeenvolgende tellingen langsheen een traject onderhevig aan autocorrelatie. Daarom werden de getelde aantallen gegroepeerd in dagtotalen per gebied. Deze dagtotalen werden vervolgens gemodelleerd aan de hand van een zogenaamd 'zero-inflated' negatief binomiaal model, dat rekening houdt met overdispersie en een eventuele overmaat aan nullen. De uiteindelijke modeloutput laat toe om per soort een statistisch gefundeerde uitspraak te doen over het effect van de aanwezigheid van het windpark op het voorkomen van de soort in kwestie. Een significant effect wijst op aantrekking of mijdingsgedrag, terwijl een niet-significant effect 'indifferentie' kan betekenen, maar

Grote stern nabij een fase I molen op de Thorntonbank - Geert Beckers

evengoed dat er gewoon nog niet lang genoeg is geteld opdat het windpark-effect statistisch detecteerbaar zou zijn. Dat zeevogeldata niet snel toelaten om impact-effecten statistisch te laten bovendrijven, ondanks een maandelijkse telinspanning, werd geïllustreerd aan de hand van een power-analyse (Vanermen et al. 2013). Die oefening toonde aan dat er met onze monitoringsstrategie maar liefst 5 tot 10 jaar nodig zijn om voldoende power (>90%) te bereiken om afnames van 50-75% statistisch op te merken!

Modellering van aanvaringsslachtoffers

Band (2012) ontwikkelde een theoretisch 'collision risk model' (CRM) voor het inschatten van het aantal aanvaringsslachtoffers, gebruik makend van technische windmolenspecificaties, de windparkconfiguratie en vogelsoort-specifieke eigenschappen zoals spanwijdte en vliegsnelheid. De belangrijkste input-parameter is natuurlijk het aantal vliegbewegingen op windmolenhoogte. Ook hiervoor kan gebruik gemaakt worden van de resultaten bekomen aan de hand van gestandaardiseerde boottellingen. Deze leveren hoogkwalitatieve en soort-specifieke dichtheidsgegevens, maar zijn beperkt tot één of hooguit twee bezoeken per maand. Idealiter worden deze data aangevuld met de resultaten van radaronderzoek. Het gebruik van een radar heeft als nadeel dat er heel moeilijk of zelfs helemaal geen onderscheid kan worden gemaakt tussen soorten, noch tussen groepen en solitaire vogels. Maar een radar heeft het onnavolgbare voordeel dat het volcontinu gegevens genereert, ook 's nachts en tijdens dichte mist, net wanneer de kans op aanvaringen door beperkte zichtbaarheid het grootst is. Door de hoge tijdsresolutie detecteert een radar ook alle kortlevende maar soms massale migratie 'events', opnieuw iets wat het aantal aanvaringen flink de hoogte in kan jagen, maar aan de hand van boottellingen veelal onopgemerkt blijft.

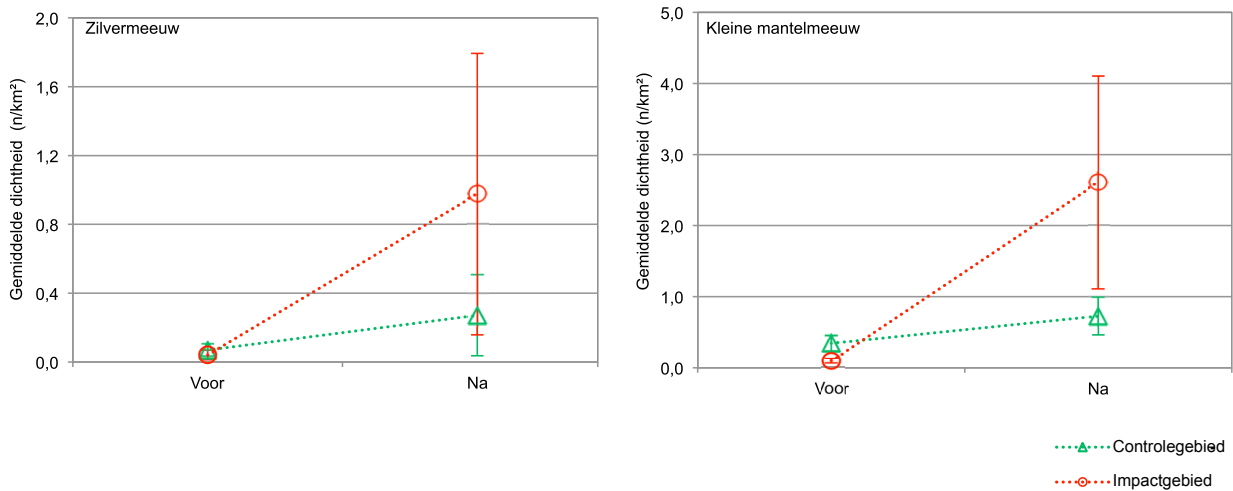
Het Belgische monitoringsprogramma behelst aldus ook een radaronderzoek, uitgevoerd door de BMM zelf, en met ondersteuning van het INBO. En zo werd in juli 2012, na een testfase in de haven van Zeebrugge, een vogelradar geïnstalleerd op het transformatorplatform in het C-Power windmolenpark. Jammer genoeg helpt deze het onderzoek tot op de dag van vandaag weinig vooruit als gevolg van aanhoudende technische problemen.

Resultaten: windmolens en zeevogels

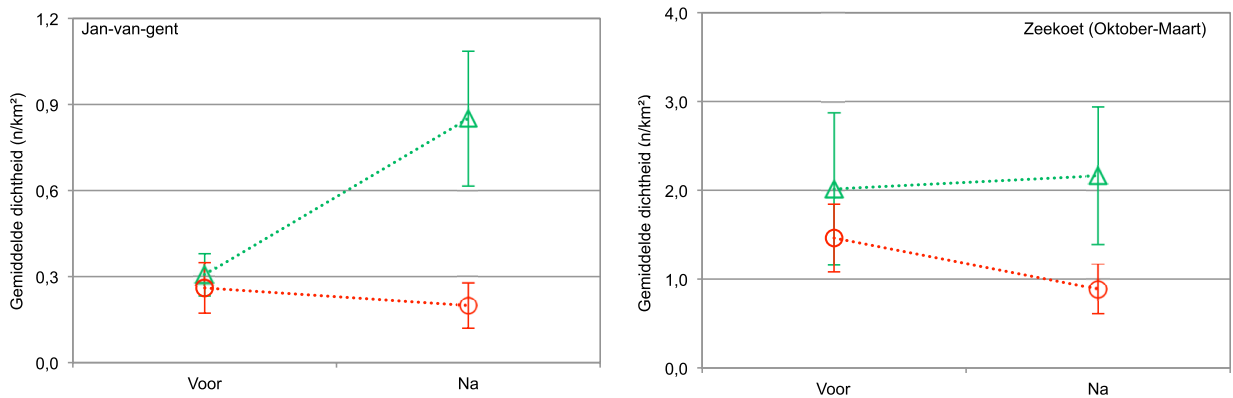
Op de Blighbank werd significante aantrekking vastgesteld van zilvermeeuw en kleine mantelmeeuw, terwijl jan-van-gent, zeekoet en alk het park bleken te mijden (zie ook Figuur 2 & 3). Wellicht niet toevallig zijn de eerste twee notoire cultuurvolgers, en de laatste drie echte zeevogels, in die zin dat ze het vasteland behalve om te broeden actief mijden en zich liefst van al op open zee ophouden. Maar ook onderling verschilt hun gedrag sterk, want waar jan-van-gent zich vrijwel niet tot tussen de molens waagde, werden beide alkachtigen vrij regelmatig in het park waargenomen.

Gekatalyseerd door de voornoemde aantrekkingseffecten lopen vooral meeuwen een hoog risico om in aanvaring komen met de turbines op de Blighbank. Zo schat 'collision risk modelling' het aantal meeuwen-slachtoffers op 134 per jaar, terwijl dezelfde oefening voor jan-van-gent op hooguit 1 slachtoffer per jaar uitkomt. Dit is een opvallend scherp contrast, temeer als je bedenkt dat de offshore gelegen Blighbank volledig binnen het natuurlijke verspreidingsgebied van jan-van-gent valt, en in veel mindere mate binnen dat van de meer kust-gebonden meeuwensoorten. Dit toont mooi aan hoe het aantal te verwachten aanvaringsslachtoffers in sterke mate bepaald wordt door de soort-specifieke respons op de aanwezigheid van een windpark, en niet noodzakelijk een reflectie is van het natuurlijk voorkomen van die soort.

Figuur 2. BACI-dichtheden van zilvermeeuw en kleine mantelmeeuw, twee soorten die tot het windpark op de Blijhbank worden aangetrokken.

Figuur 3. BACI-dichtheden van jan-van-gent en zeekoet, twee soorten die het windpark op de Blijhbank mijden.

Voor de Thorntonbank kunnen voorlopig enkel uitspraken worden gedaan over de fase I situatie, aangezien fasen II & III nog maar kort operationeel zijn. Zo bleken dwergmeeuw, visdief en grote stern, alle drie opgenomen op de bijlage I van de Vogelrichtlijnen, aangetrokken te worden tot de onmiddellijke omgeving van de zes fase I molens. Dit is een opvallend resultaat, en verdient onze maximale aandacht. Indien deze effecten zouden aanhouden in het momenteel volledig operationele (en tweedimensionale!) park, dan impliceert dit een onvermijdelijke toename in mortaliteit van drie beschermde soorten.

Aantrekking... maar waarom?

Waarom vogels precies worden aangetrokken tot de parken is vooralsnog niet gekend, en is wellicht het gevolg van een combinatie van factoren. Tot nu toe leek het er op dat vogels vooral door het fysieke aspect worden aangetrokken en naar de parken komen om te rusten. Dit wordt ook bevestigd door het gros van onze observaties. In Nederland werd geïllustreerd hoe een offshore windpark kan fungeren als 'stapsteen'. Zo kwamen reeds kort na de bouw van de offshore windparken OWEZ en PAWP opvallend grote aantallen aalscholvers in en rond de parken foerageren, in een gebied waar deze voorheen niet aanwezig waren. Deze evolutie heeft in de eerste plaats alles te zien met de mogelijkheid voor aalscholvers om hun veren te drogen op de meteomast- en turbinefunderingen, veeleer dan met een plotselinge geschiktheid in termen van voedselaanbod.

Twee zeekoeten bij het windpark op de Blighbank - Johan Buckens

Los daarvan staat het vast dat de inbreng van hard substraat in een zandig marien ecosysteem een enorme toename aan biodiversiteit met zich mee brengt. De windmolenfunderingen fungeren namelijk als artificiële riffen en worden zeer snel en vrijwel dekkend gekoloniseerd door 'epifauna' (poliepen, anemonen, amphipoden,...). De monitoringsstudie toonde ook aan hoe grote aantallen vis (voornamelijk steenbolk en kabeljauw) zich in de onmiddellijke omgeving van de funderingen ophouden. Daarnaast is het verboden om te vissen binnen de parken, en blijft het tussenliggend zandig ecosysteem bespaard van de verwoestende impact van boomkorvisserij. Alleen is nog niet duidelijk in hoeverre dit alles voordelig is voor vogels, en of dit ook een boost geeft aan de hoeveelheid pelagische vis – hun belangrijkste natuurlijke voedselbron. De laatste tijd zijn er wel meer en meer waarnemingen van actief foeragerende vogels, zoals van kleine mantelmeeuw en drieteenmeeuw. Het percentage actief foeragerende drieteenmeeuwen lag binnen het Blighbank windpark op 5.9%, daar waar dit in het controlegebied slechts 0.3% was. Deze vaststelling voedt de hypothese dat het zogenaamde 'rif-effect' wel degelijk is doorgewerkt naar de hogere trofische niveaus en zich vertaald heeft naar een verhoogd voedselaanbod voor zeevogels. Of dit effectief het geval is zal de komende jaren hopelijk duidelijk worden, maar is voorlopig nog te veel gestoeld op anekdotische waarnemingen.

Toekomstige monitoring

De tweeledige hamvraag blijft evenwel in hoeverre we ons over sommige ontwikkelingen zorgen moeten maken, en anderzijds in welke mate we bepaalde veranderingen moeten toejuichen. Onderzoek naar de effecten van een lokaal project levert belangrijke basisgegevens, en geeft indien uitgevoerd op meerdere locaties inzicht in de ruimtelijke variatie in te verwachten effecten. Lokale monitoring blijft dus hoe dan ook waardevol, maar gezien het gigantisch groot aantal geplande parken is er momenteel dringend nood aan inzicht in de cumulatieve werking van al die lokale effecten. Behalve voor immer laag vliegende soorten (bvb. alkachtigen) lijkt het erop dat de baten van een verbeterd voedselaanbod nooit kunnen opwegen tegen de kosten van verhoogde mortaliteit. Het feit dat zeevogels over het algemeen langlevende soorten zijn met een trage reproductie maakt ze extra gevoelig voor adulte mortaliteit. Voor vogels in het algemeen stelt Everaert (2013) dat een verhoging van de bestaande mortaliteit met minder dan 5% normaal geen lange termijn gevolgen zal hebben voor niet-kwetsbare vogelsoorten. Voor kwetsbare soorten wordt best een strengere percentage van 1% gehanteerd. Ter illustratie: na extrapolatie van de gemodelleerde mortaliteit van kleine mantelmeeuw op de Blijbank (ruim 1 slachtoffer per turbine per jaar) naar een Noordzee met 10000 windmolens komen we met 14.6% ruim boven de 5% uit. De vooropgestelde percentages zijn echter richtwaarden, bedoeld als eerste filter voor de detectie van mogelijke problemen. Valt de verwachte bijkomende mortaliteit hoger uit, dan is het aangeraden om gericht onderzoek te doen naar populatie-dynamische parameters, zodat de werkelijke dremelwaarde kan bepaald worden, zijnde het mortaliteitsniveau dat op lange termijn een populatiedaling teweeg brengt.

Een even belangrijk kennishiaat is de bepaling van het effectieve aantal slachtoffers, ter kalibratie van het tot op heden volledig theoretische CRM (Band 2012). Om voor de hand liggende redenen is het op zee niet mogelijk systematisch op zoek te gaan naar kadavers, zoals vaak gedaan wordt op land, maar er zijn ondertussen wel systemen voor automatische detectie van aanvaringsslachtoffers in ontwikkeling.

Ook moet aandacht gaan naar de inschatting van de impact van het te verwachten verlies aan habitat op populatieniveau, in de eerste plaats voor soorten met een specifieke voorkeur voor ondiepe wateren zoals zwarte zee-eend en roodkeelduiker, en naar de impact van windparken als barrière voor migratie. Beide factoren kunnen inwerken op de conditie van getroffen vogels, en zo hun reproductie en/of sterftekans negatief beïnvloeden.

Op lokaal niveau wordt de monitoring alvast nog meerdere jaren verder gezet. Mogelijk zullen bepaalde soorten wennen aan de nieuwe situatie en zich op termijn niets meer van windmolens aantrekken, of sterker nog, actief naar het gebied beginnen afzakken om te profiteren van een verhoogd voedselaanbod. Ook zal aangehouden monitoring toelaten om kleinere effecten te detecteren en beter het onderscheid te maken met indifferentie. De missing link tussen de aanwezigheid van zeevogels en het uitvoerig gedocumenteerde 'rif-effect' is het voorkomen van pelagische vis, waarvan momenteel heel weinig is geweten. Nochtans is kennis hierover essentieel om gefundeerde uitspraken te kunnen doen over de ecologische werking van offshore windparken als gloednieuw marien ecosysteem.

Referenties

Band, B. 2012. *Using a collision risk model to assess bird collision risks for offshore wind farms*. Thetford: British Trust for Ornithology.

Everaert, J. 2013 in preparation. *Aanvullingen op het rapport "Risico's voor vogels en vleermuizen bij geplande windturbines in Vlaanderen". Aanzet voor beoordelings- en significatiekader*. Brussel: Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

Nicolas Vanermen
nicolas.vanermen@inbo.be

Eric Stienen, Wouter Courtens, Thierry Onkelinx,
Marc Van de walle & Hilbran Verstraete

Monitoring van vogels in de Waas- landhaven

Periode 2003-2013

Lepelaars - Geert Spanoghe

*Tabel 1.3/1: Aantal territoria van bijlage I soorten van de Vogelrichtlijn sinds 2003 (voor blauwborst betreft dit geen gebiedsdekkende telling. * bij woudaapje geeft roepende mannetjes in afwezigheid van wijfjes aan).*

Eind 2013 hebben we er 11 jaar monitoring opzitten in de Waaslandhaven. Hieronder volgt een update van de belangrijkste resultaten sinds het artikel in Vogelnieuws 18 (mei 2012). Voor de belangrijkste soorten beschikken we al over de gegevens t.e.m. het broedseizoen van 2013. Dit zijn voornamelijk de soorten die op de bijlage I van de Vogelrichtlijn staan.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Roerdomp	1	2	1	2	2	3	2	0	0	2	4
Woudaapje	0	0	0	0	0	3*	2	2	3	3	3
Lepelaar	1	5	11	14	19	19	18	20	32	19	20
Bruine Kiekendief	21-22	26	23	21	11-12	15	8	11	9	8	7
Slechtvalk	2	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2
Porseleinhoen	2	0	4	0	0	1	0	0	1	0	0
Kluut	70-100	163	190	148	132	237	158	145	207	208	181
Steltkluut	2	0	1	0	0	5	0	0	2	1	0
Strandplevier	1	3	18	15	10	7	4	4	6	9	2
Zwartkopmeeuw	206	479	240	7	103	1103	315	614	276	19	820
Visdief	104	67	200	287	248	220	180	300	173	103	40
Dwergstern	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Ijsvogel	2-3	2	3	2	3	7	1	1	0	1	0
	> 188	> 180	> 150	>171	> 170	>167	>237	225-250	> 235	197	>170

Moeras- en rietbroeders

De roerdomp broedde in 2002 voor het eerst in het gebied (Groot Rietveld). In 2010 en 2011, na twee strengere winters, was de soort afwezig in het broedseizoen. In 2012 waren er weer twee territoria van schijnbaar solitaire mannetjes. In 2013 werden 4 territoria opgetekend. Het betrof 3 territoria in het Groot Rietveld en 1 in de Haasop. Op deze laatste plaats, waar naast de zingende vogel zeker een tweede vogel aanwezig was (een wijfje ?), werd het gebied na enkele weken van zangactiviteit wel verlaten. Dit vermoeden kwam tot stand door het uitblijven van vervolgwaaarnemingen én het kortstondig opduiken van een 4de territoriaal mannetje op het Groot Rietveld (waarneming buiten de inventarisatierondes). Op het Groot Rietveld werden uitgevlogen jongen gezien van de roerdomp zodat gesteld kan worden dat het minstens om één geslaagd broedgeval ging.

Roerdomp - Geert Spanoghe

Volgens de literatuur hebben roerdompen te lijden onder strenge winters. Zowel het aantal vorst- als sneeuwdagen zijn hier van belang. Deze kunnen met name populaties sterk reduceren en lokale extinctie veroorzaken (Cormont et al., 2012). Het is dan ook opmerkelijk dat we weer 4 territoria scoren na een opeenvolging van vier strenge winters. Het woudaapje was in 2013 ook weer opvallend aanwezig op het Groot Rietveld. Vanaf de laatste decade van april waren er 3 territoriale mannetjes aanwezig. Er werden ook minstens 2 wijfjes waargenomen. Op basis van heel wat losse waarnemingen is er bewijs van minstens 2 geslaagde broedgevallen waarvan ook de jongen werden gezien. Voedselvluchten van een derde koppel op latere data leken te wijzen op een derde geslaagd broedgeval. Bovendien werd door verschillende waarnemers en fotografen gedacht aan de aanwezigheid van een vierde adult mannetje. De 3 territoria voor 2013 betreffen dus mogelijks een onderschatting. Met de bestendiging van deze kleine populatie woudaapjes op het Groot Rietveld behoort een toekomstige vestiging in de andere rietgebieden (Rietveld Kallo, Haasop, Verrebroekse Plassen, ...) zeker tot de verwachting.

Van 5 t.e.m. 12 juni pleisterden tot 5 purperreigers op het Groot Rietveld. Het groepje bestond uit 3 adulte vogels en 2 in eerstezomerkleed. Twee adulte vogels brachten ook nestmateriaal naar een vaste plek in het riet. Deze vermoedelijke nestbouw was blijkbaar van korte duur. Na 12 juni werden geen purperreigers meer waargenomen. De Purperreiger broedde voor het laatst in Vlaanderen in 1982 (Zonhoven en Rekem). Het bleef steeds bij solitaire broedgevallen in visvijvers met lage waterstand en veel riet. Het Groot Rietveld bestaat uit een gelijkaardig biotoop. Een toekomstige vestiging behoort hier tot de mogelijkheden. Voor deze soort werd 60 broedparen als gewestelijke IHD vooropgesteld, voornamelijk te realiseren binnen het kader van het Sigmaplan. De purperreigers hebben nog een lange weg te gaan ...

De bruine kiekendief blijft het zorgenkind van het Linkerscheldeoevergebied. In 2013 kunnen we besluiten tot 7 territoria: 2 in het Groot Rietveld, 2 in de Haasop en telkens 1 in de Grote Geule het Schor Ouden Doel en de Steenlandpolder. De twee broedgevallen in de Haasop en dat in het Schor Ouden Doel leidden niet tot uitgevlogen jongen. De andere 4 broedgevallen waren goed voor minstens 6 uitgevlogen jongen (broedsucces van 1.5). Dit is eerder laag gezien het broedsucces van tientallen (gelukke) nesten in Vlaanderen en Zeeland in 2011 en 2012 rond 2.5 lag (mond. med. Anny Anselin). Foeragerende kiekendieven uit aangrenzende natuurgebieden of niet-broedende vogels bemoeilijken de inventarisatie van het aantal effectieve broedparen. Maar zelfs als we in rekening zouden brengen dat we jaarlijks 1 à 2 paartjes kunnen missen is de trend sinds 2003 ronduit alarmerend. Over het porseleinhoen kunnen we kort zijn. Ondanks

geschikte waterstanden in 2012 en 2013 werd de soort deze jaren niet genoteerd. De laatste jaren stelden we een daling van blauwborst vast in de Verrebroekse Plassen, Steenlandpolder, Haasop en Groot Rietveld. Buitendijks komt de soort nog in redelijke aantallen tot broeden: 15 en 29 territoria in respectievelijk Ketenisse en Schor Ouden Doel in 2012. Dat betekent wel slechts 44 territoria voor de twee samen waar dat in 2010 nog 63 was. Verspreid in het gebied komen nog heel wat territoria voor, zowel in de polders als op het opgespoten terrein. Ook deze groep daalde licht de laatste jaren. Deze evoluties te samen verklaren een beetje de lagere aantallen in 2012. Voor 2013 zijn de totalen nog niet voor alle gebieden bekend. Over de hele periode kunnen we echter over een stabiele, mogelijks licht afnemende populatie spreken.

Koloniebroeders

Dit jaar waren er 20 nesten van de lepelaar in de kolonie. Het broedseizoen startte 3 weken later dan voorgaande jaren door de aanhoudende koude begin april. Bij het eerste bezoek op 25 april waren er 17 nesten maar pas begin mei hadden die allemaal eieren. In de tweede helft van mei kwam er een 18de nest bij. In de eerste week van juni volgden het 19de en 20ste nest. De jongen van de vroegste nesten waren toen nog net niet vliegvlug (amper 4 weken oud). Deze twee laatste nesten worden als nieuwe broedparen gerekend, hoewel niet geheel uit te sluiten is dat het om een tweede broedpoging is van broedparen die hun jongen of eieren verloren. In totaal kwamen slechts 12 jongen vliegvlug, 10 van de eerste 17 nesten en 2 van de laatste 2 nesten. De mortaliteit was hoog door het koude en natte voorjaar. Van 58 eieren verdeeld over 17 nesten begin mei schoten bij een bezoek op 28 mei slechts 14 pulli en 10 bebroede eieren over. Op en onder de nesten werden minstens 11 dode pulli en heel wat 'verloren' eieren aangetroffen. Dit alles leidde tot een broedsucces van slechts 0,6 uitgevlogen jongen per broedpaar. Het laagste sinds het bestaan van deze kolonie en ver onder het gemiddelde van 1,7.

Kluut - Geert Spanoghe

De aantallen van kluut worden bekomen door een integrale telling van het Linkerscheldeoevergebied in de tweede helft van mei. We stelden dit jaar 181 territoria van kluut vast. Daarvan waren er 105 te vinden in Prosperpolder Noord dat hiermee zijn status als klutengebied bevestigt. Hier kwamen maximaal een twintigtal jongen vliegvlug. Putten West en Doelpolder Noord telden respectievelijk 25 en 22 broedparen. In juni waren er in beide gebieden heel wat bijkomende nesten waarvan vermoed kan worden dat het vogels betrof die elders (bv. Prosperpolder Noord) al een broedpoging deden. Op het eiland in Doelpolder Noord ging dit half juni bv. om 43 broedparen waarvan 41 met nest en 2 met donsjongen. Enkel in Doelpolder Noord en Prosperpolder Noord bereikten enkele tientallen jongen het vliegvlug stadium. Exacte aantallen kunnen binnen het tijdsbestek van de monitoring niet bepaald worden. Op de MIDAS waren 15 nesten aanwezig die echter vroegtijdig verlaten werden. De 6 broedpaartjes op de Vlake van Zwijndrecht brachten ook geen jongen groot. In de potpolder van Lillo, op de rechteroever, kwamen dit jaar 42 broedparen voor (25 in 2012). Samen met de Kluten van Linkeroever kunnen die best als één populatie beschouwd worden. Zo bekomt men voor de twee laatste jaren respectievelijk 233 en 223 broedparen. De steltkluut is geen jaarlijkse broedvogel in het Vogelrichtlijngebied. In 2013 kwam de soort niet tot broeden. De totale Vlaamse populatie in 2012 bedroeg slechts 13 paar waarvan 9 op Linkeroever. In 2013 konden er maar 3 opgetekend worden in Vlaanderen, 1 te Zeebrugge en 2 op Linkeroever. Deze zaten eerst op Putten Plas waar we vorig jaar alle territoria optekenden. Door werkzaamheden verlieten ze dit gebied. Vermoedelijk dezelfde twee koppels waren daarna aanwezig op het Doeldok. Minstens één paartje broedde hier succesvol. Deze kolonisator reageert snel op de aanwezigheid van geschikt broedbiotoop, zijnde schrale zandvlaktes nabij waterplassen. Putten Plas, het Doeldok en zelfs de Midas lijken nog steeds geschikt als broedgebied. Het bedekken van 2 eilanden met zand te Prosperpolder Noord (voor het broedseizoen 2014) zou ook deze soort ten goede kunnen komen.

De zwartkopmeeuw heeft zowel op Linkeroever als op Rechteroever vestigingsmogelijkheden, wat de jaarlijkse fluctuaties binnen één deelgebied als Linkeroever uiteraard verhoogt. In 2013 was er op beide oevers een grote kolonie. In Prosperpolder Noord werden 820 nesten geteld, verdeeld over 3 eilanden. Op de Rechteroever was er een kolonie waarvan het aantal broedparen op 750 werd geschat. Dit geeft een totaal van 1570 voor het hele Antwerpse havengebied. Nooit eerder kwamen er zoveel zwartkopmeeuwen tot broeden in Vlaanderen. Het broedsucces, gemeten over 7 jaar in enclosures, ligt net onder 0,9 uitgevlogen jong per paar.

Op het eiland van Doelpolder Noord maakte een adulte dwergmeeuw een nest waarin ook minstens één ei werd gelegd. Dit werd echter snel verlaten zodat dit eerste broedgeval van deze soort in België misschien beter een broedpoging wordt genoemd. Deze vogel was mogelijk gepaard met een vogel in zijn tweede kalenderjaar maar daarover bestaat geen zekerheid. Vogels van die leeftijd komen zelden of nooit tot broeden. Dergelijke broedgevallen, ten zuiden van het eigenlijke broedgebied van deze soort, worden toegeschreven aan jonge vogels met weinig of geen ervaring. In Nederland, waar jaarlijks gebroed wordt (soms door tientallen broedparen), werd zo ook nog nooit een geslaagd broedgeval vastgesteld (Koffijberg K, 2002). De aantallen van visdief zijn net als voor de kluut afkomstig van een simultaantelling tijdens de piek van het broedseizoen. Na een kortstondige vestiging op Putten Plas, ontstond één kolonie van visdief op het noordelijk eiland van Putten West (25 broedparen) waar toch enkele tientallen jongen vliegvlug werden. Hier broedde ook één paartje op het vlot. Het bracht één jong groot. Daarnaast waren er drie broedgevallen op de Verrebroekse Plassen en 11 op de Vlake van Zwijndrecht. Op het schiereiland van de Potpolder te Lillo (Rechteroever) werden 125 broedparen geteld. In het havengebied van de Rechteroever werd ook nog een kolonie van minimaal 25 broedparen op een fabrieksterrein aangetroffen. Als we zoals voor de kluut de kolonies op de Linker- en Rechteroever als één populatie beschouwen, bekomen we voor 2012 en 2013 respectievelijk 148 en 190 broedparen.

Weidevogels

De laatste twee broedseizoenen stelden we een daling van het aantal territoria vast bij scholekster, kievit en grutto. Tureluur volgt deze trend niet. We zagen de aantallen weidevogels in Doelpolder Noord en Putten West jaar na jaar toenemen. Verliezen op het opgespoten terrein maar ook in de polder konden zo gecompenseerd worden. In beide gebieden lijkt er zich nu een daling voor te doen na de piekjaren 2010 en 2011. Hoewel we weten dat het aantal territoria niet overeenstemt met het aantal effectieve broedgevallen, hebben we aanwijzingen dat net daar onderzocht moet worden wat deze afname bewerkstelligt. Voornamelijk bij scholekster maar ook bij grutto lijken heel wat paartjes niet tot broeden over te gaan. Ook het verlies van nesten schatten wij als hoog in wat in de weidevogelgebieden van de Waaslandhaven alleen aan predatie kan geweten worden. Vertrapping door vee, landbouwwerkzaamheden of andere antropogene verstoring worden hier door de strenge beheerovereenkomsten immers uitgesloten. Wanneer de verstoring in weidevogelgebieden door predatoren te hoog wordt, kan men verwachten dat de weidevogels het gebied na verloop van jaren verlaten (Beintema et al., 1995). Voor het broedseizoen van 2013 werd als experiment de zuidelijke helft van Putten West volledig elektrisch omrasterd. Dit om het aantal nesten en het nestsucces te onderzoeken tussen dit gebied en controlegebieden. Ondanks alle inspanningen bleek de constructie toch nog niet sluitend te zijn. Het was duidelijk dat met name vossen het gebied toch nog infiltrerden. De ervaringen in 2013 leren ons evenwel hoe we het in 2014 wel 'foxproof' kunnen maken.

Referenties

Beintema, A., O. Moedt & D. Ellinger 1995. *Ecologische atlas van de Nederlandse weidevogel*. Schuyt & co, Haarlem.

Cormont A, Claire C. Vos, Jana Verboom, Chris A. M. van Turnhout, Ruud P. B. Foppen & Paul W. Goedhart, 2012. *Population dynamics of Great Bittern (Botaurus stellaris) in the Netherlands: interaction effects of winter weather and habitat fragmentation*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2013

Koffijberg K. 2002. Dwergmeeuw *Larus minutus*. pp. 232-233 in: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002, *Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2002*. - Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

Geert Spanoghe

Geert.spanoghe@inbo.be

Ralf Gyselings

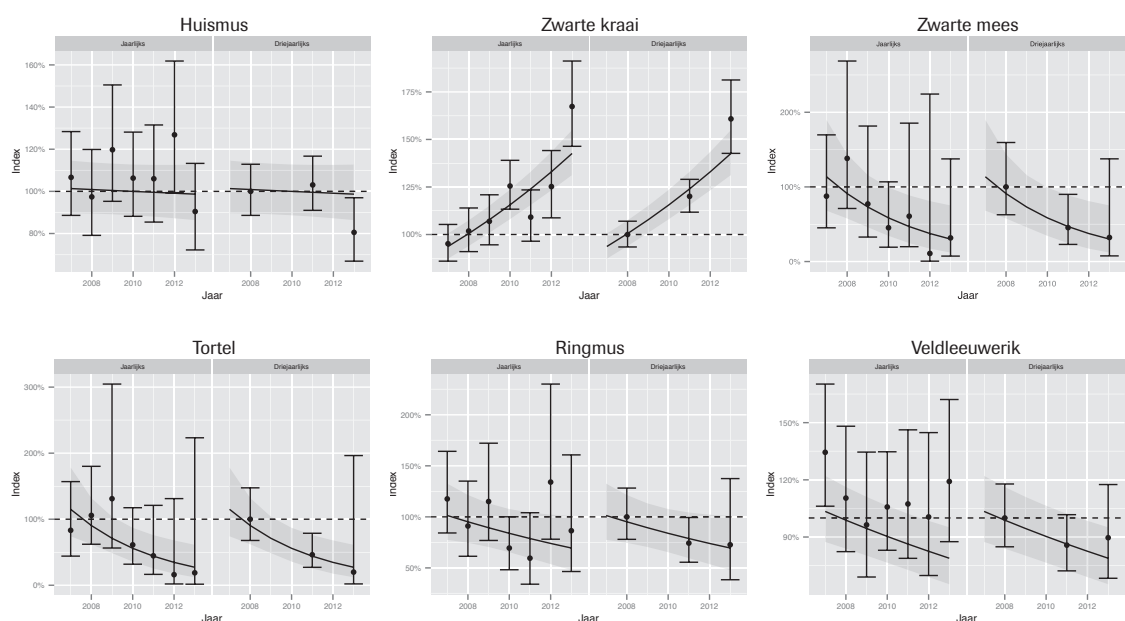
ABV-project: nieuw cijfermateriaal

Veldleeuwerik - Glenn Vermeersch

In 2012 werd de tweede volledige telcyclus (2010-2012) van het project Algemene Broedvogels Vlaanderen (ABV) afgewerkt. In Vogelnieuws 19 van december 2012 verscheen daarover al een bijdrage. In de loop van de winter 2012-2013 kwamen echter nog heel wat nieuwe gegevens binnen waardoor de tabel van toen nu weer wat vollediger is geworden (zie onderstaande Tabel 1). Ook de nieuwe Europese cijfers, afkomstig van de European Bird Census Council (EBCC) werden in Tabel 1 verwerkt. Bovendien beschikken we voor een beperkt aantal soorten ook al over voldoende gegevens van het broedseizoen 2013 om enkele nieuwe grafieken te tonen (zie Figuur 1-6). De algemene conclusies wijken uiteraard niet af van de bijdrage in de vorige Vogelnieuws. De winter van 2012-2013 was bovendien opnieuw tamelijk koud en bovenal sneeuwrijk en werd gevolgd door één van de koudste lentes ooit in ons land. Naar verwachting zullen de trends van wintergevoelige soorten verder afnemen naargelang meer data worden ingevoerd.

Figuur 1-6 Trend van resp. huismus, zwarte kraai, zwarte mees, tortel, ringmus en veldleeuwerik. Generalisten nemen nog steeds toe terwijl klassieke soorten van (al dan niet kleinschalig) landbouwgebied verder afnemen.

Soort	Trend	Sign.	EU Lang	EU Kort
Bergeend	-21,7	NS	-	-
Blauwborst	34,7	NS	-	2
Boerenzwaluw	2,3	NS	-28	-35
Bonte vliegenvanger	216,4	NS	-23	-29
Boomklever	19,3	(>)	76	-9
Boomkruiper	-4,1	NS	-7	39
Boomleeuwerik	8,8	NS	38	37
Boompieper	24,7	NS	-54	-38
Bosrietzanger	-36,6	(<)	7	-20
Buizerd	-15,0	NS	92	-18
Canadese gans	39,7	>	-	-
Cetti's zanger	-85,3	(<)	-	486
Dodaars	-61,5	<	-	-
Ekster	10,5	>	1	-42
Fazant	25,8	>	-	-
Fitis	5,7	NS	-31	-30
Fuut	-35,6	(<)	-	-
Gaai	20,1	(>)	22	31
Geelgors	29,9	>	-44	-25
Gekraagde roodstaart	-19,8	NS	18	62
Gele kwikstaart	12,2	NS	-42	9
Gierzwaluw	25,0	(>)	-3	10
Goudhaan	-47,1	<	-49	-62
Grasmus	15,1	>	23	22
Graspieper	-39,1	<	-68	-57
Grauwe gans	-18,1	NS	-	-
Grauwe vliegenvanger	-59,6	NS	-36	-9
Groene specht	-18,6	<	38	39
Groenling	35,4	>	29	-18
Grote bonte specht	22,0	>	61	20
Grote lijster	-23,2	NS	-20	-7
Grutto	-1,7	NS	-32	-44
Heggenmus	-7,1	<	-36	-20
Holenduif	6,6	NS	45	45
Houtduif	16,7	>	105	37
Huisemus	3,1	NS	-63	-8
Huiszwaluw	-4,4	NS	-11	-12
Kauw	48,1	>	20	-19
Kievit	-20,3	<	-48	-31
Kleine karekiet	3,1	NS	-1	-1
Kneu	-3,5	NS	-63	-54
Koekoek	-16,9	(<)	-16	-10

Tabel 1. Trends van 80 algemene en schaarse broedvogels in Vlaanderen op basis van telgegevens van het ABV-project (2007-2012)

Legende:

Trend= verandering in indexwaarde tussen de periode 2007-2009 en 2010-2012, Sign.: <significante afname, >significante toename, (<) mogelijk significante afname, maar gegevens nog niet toereikend, (>) mogelijk significante toename, maar gegevens nog niet toereikend, NS niet significant, EU lang= gecombineerde langetermijntrend (1980-2011) voor 23 Europese lidstaten, EU kort = gecombineerde kortetermijntrend (1990-2011) voor 23 Europese lidstaten.

Huisemus - Glenn Vermeersch

Ringmus - Glenn Vermeersch

Soort	Trend	Sign.	EU Lang	EU Kort
Koolmees	15,8	>	17	18
Kuifeend	-0,8	NS	-	-
Kuifmees	-7,4	NS	-46	-41
Matkop	-12,2	NS	-62	-43
Meerkoet	19,4	>	26	-5
Merel	0,3	NS	20	19
Nachtegaal	-78,9	<	-61	0
Nijlgans	-1,5	NS	-	-
Patrijs	-23,5	NS	-94	-90
Pimpelmees	25,0	>	39	29
Rietgors	-7,9	NS	-31	-25
Rietzanger	-1,6	NS	-14	4
Ringmus	-25,7	<	-59	-15
Roodborst	-11,2	<	17	4
Roodborsttapuit	21,3	NS	-	34
Scholekster	7,6	NS	-	-
Sperwer	-13,3	NS	11	-23
Spotvogel	10,9	NS	-42	-12
Spreeuw	-12,5	<	-52	-6
Sprinkhaanzanger	-49,2	NS	-46	-21
Staartmees	-27,2	NS	52	-14
Stadsduif	-31,6	(<)	-	-
Tjiftjaf	11,2	>	98	-8
Torenvalk	-40,1	<	-36	-42
Tortel	-53,8	<	-74	-30
Tuinfluit	-1,6	NS	-12	-12
Turkse tortel	0,1	NS	88	151
Veldleeuwerik	-14,3	<	-51	-21
Vink	5,1	>	8	-4
Waterhoen	-38,5	<	-20	-15
Wielewaal	-17,7	NS	12	20
Wilde eend	9,5	NS	64	-3
Winterkoning	-16,4	<	20	-15
Witte kwikstaart	-4,4	NS	-8	-24
Wulp	-8,6	NS	-	-
Zanglijster	11,7	>	5	28
Zwarte kraai	20,1	>	21	5
Zwarte mees	-54,6	<	-3	-16
Zwarte roodstaart	14,4	NS	62	3
Zwarte specht	-6,1	NS	103	543
Zwartkop	32,3	>	150	58

Problemen bij de invoer van data

Zoals steeds willen we alle medewerkers bij deze nog eens oproepen hun data zo snel als kan in te voeren via <http://broedvogels.inbo.be>. Jullie gegevens worden permanent gebruikt én zijn erg nuttig, dit kan niet voldoende benadrukt worden!

Er werd de voorbije maanden getracht de invoer zo eenvoudig mogelijk te maken, maar we beseffen dat de aard van het project en de data niet toelaten om dit extreem gebruiksvriendelijk te maken. Er bereiken ons af en toe berichten van tellers die fouten ervaren bij de invoer. We kunnen die foutmeldingen indelen in 3 types:

1. Problemen met login en paswoord
2. Compatibiliteit met internetbrowser
3. Verlies van data indien invoeren te lang duurt

Wanneer een foutmelding meteen wordt doorgestuurd aan iwan.lewylle@natuurpunt.be met glenn.vermeersch@inbo.be in cc en ze bij voorkeur gedocumenteerd is met een screenshot, dan wordt dit in het algemeen binnen de 1-3 werkdagen opgelost. Indien login en/of paswoord werd vergeten, is dat in de regel erg snel weer opgelost. De meest voorkomende foutmelding zijn terug te leiden tot het gebruik van Internet Explorer 10. Er wordt momenteel volop gewerkt om dit op te lossen, maar we rekenen op snelle feedback van jullie wanneer een probleem aanhoudt.

Glenn Vermeersch

glenn.vermeersch@inbo.be

Thierry Onkelinx, Iwan Lewylle

Dankwoord

Een gemeend woord van dank aan alle tellers en een extra pluim op de hoed van de regionale coördinatoren!

Belgische Vogeldag

The birders meeting

Op 22 februari 2014 vindt de **13de editie** van de Belgische Vogeldag plaats op dezelfde locatie van de voorgaande jaren: in de Drie Eiken campus van de U.A. in Wilrijk.

De volgende weken pakken we uit met het hoofdprogramma. Enkele randevenementen zoals het programma voor de vogelwerkgroepen, wordt verder ingevuld in de loop van januari 2014.

We wachten nog op bevestiging van enkele sprekers maar nu al presenteren we je een voorsmaakje van het gevarieerde aanbod aan lezingen:

Met de juiste instelling wordt vogels kijken nooit saai. **Martin Garner** is de auteur van *Frontiers in Birding* (2008), en beheert een populaire determinatie-blog. Hij presenteert ons de inspirerende lezing **What is a Great Birder and how to become one**.

Nederlander **Ben Koks** is een gerespecteerd weidevogelkenner en is oprichter van de Stichting Werkgroep **Grauwe Kiekendief**. Hij brengt ons een boeiende uiteenzetting over de recente satellietzenderprojecten, die de trekroutes van 36 in Nederland broedende Grauwe Kiekendieven gedetailleerd in kaart brengen.

Olivier Dochy won vorig jaar de **BirdQuiz** en neemt als opvolger van Wouter Faveyts de taak op zich om (vrijblijvend) je kennis te testen. Olivier vertrouwde ons toe dat de winnaar een goede allround-birder zal zijn.

Gerald Driessens vergast je weer op een gevarieerd **Jaaroverzicht zeldzame vogels** in het wat vreemde jaar 2013, en belooft ons weer enkele interessante inhoudelijke en geografische zijspiongetjes.

Op de **VogelBeurs** staan de gebruikelijke stands uit verschillende categorieën. Ook de Natuurpunt boekenstand zal weer aanwezig zijn met een ruim aanbod. De inhoud van het luik voor de **Vogelwerkgroepen** maken we in de loop van de volgende weken bekend.

De **catering**formule ondergaat een kleine wijziging.
Meer informatie volgt snel op www.natuurpunt.be/vogeldag. **Inschrijven** kan vanaf december.

Het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) is het Vlaams onderzoeks- en kenniscentrum voor natuur en het duurzame beheer en gebruik ervan. Het INBO verricht onderzoek en levert kennis aan al wie het beleid voorbereidt, uitvoert of erin geïnteresseerd is.

Als toonaangevende wetenschappelijke instelling werkt het INBO in de eerste plaats voor de Vlaamse overheid, maar het levert ook informatie voor internationale rapporteringen en gaat in op vragen van lokale besturen. Daarnaast ondersteunt het INBO onder meer organisaties voor natuurbeheer, bosbouw, landbouw, jacht en visserij. Het INBO maakt deel uit van nationale en Europese onderzoeksnetwerken. Het maakt zijn bevindingen ook bekend bij het grote publiek.

Het INBO telt ongeveer 250 medewerkers, voornamelijk onderzoekers en technici. Naast de hoofdzetel in Brussel, heeft het INBO vestigingen in Geraardsbergen, Groenedaal en Linkebeek.

inbo

Instituut voor
Natuur- en Bosonderzoek

Kliniekstraat 25
B-1070 Brussel
België

T: +32 2 525 02 00
F: +32 2 525 03 00
E: info@inbo.be

www.inbo.be